

Přebělohorská znaková privilegia pro česká, moravská a slezská města, městečka a vsi

Petr Houzar

MASARYKOVA
UNIVERZITA

#539

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

Předbělohorská znaková privilegia

pro česká, moravská a slezská města, městečka a vsi

Petr Houzar

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

BRNO 2025

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Houzar, Petr

Předbělohorská znaková privilegia : pro česká, moravská a slezská města, městečka a vsi / Petr Houzar. – Vydání první, elektronické. – Brno : Masarykova univerzita, 2025. – 1 online zdroj. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 2787-9291 ; 539)

Částečně německý a latinský text, anglické resumé

Obsahuje bibliografie, bibliografické odkazy a rejstříky

ISBN 978-80-280-0626-6 (online ; pdf)

* 929.6:911.375 * 929.6:347.191.5 * 929.6 * (437.3) * (048.8) * (0.034.2:08)

– městské znaky – Česko – 16.-17. století

– znaková privilegia – Česko – 16.-17. století

– heraldika – Česko – 16.-17. století

– monografie

– elektronické knihy

929.5/.9 - Genealogie. Heraldika. Šlechta. Vlajky [8]

Recenzovali: doc. Mgr. Jiří Brňovják, Ph.D. (Ostravská univerzita)

PhDr. Karel Müller (emeritní ředitel Zemského archivu v Opavě)

Na obálce použita vyobrazení z archivních listin:

Miniatura ze znakového privilegia pro Vlastějovice. Listina Ferdinanda I. Habsburského pro Vlastějovice (1540),

Státní oblastní archiv v Praze, Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Archiv obce Vlastějovice, inv. č. 1.

Miniatura ze znakového privilegia pro Kladruby. Listina Matyáše II. Habsburského pro Kladruby (1616),

Státní oblastní archiv v Plzni, Státní okresní archiv Tachov, fond Archiv města Kladruby, inv. č. 18.

© 2025 Masarykova univerzita, Petr Houzar

ISBN 978-80-280-0626-6

ISBN 978-80-280-0625-9 (brožováno)

ISSN 1211-3034 (print)

ISSN 2787-9291 (online)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0626-2025>

OBSAH

1 Úvod	7
2 Přehled vývoje bádání	17
3 Pramenná základna	47
4 Znakové privilegium – pojem a typologie	51
5 Život listiny	65
6 Vnější a vnitřní znaky	83
6.1 Vnější znaky	83
6.2 Vnitřní znaky	105
6.2.1 Formulář předbělohorských znakových privilegií	105
6.2.1.1 Základní přehled vývoje formuláře	106
6.2.1.2 Několik „problematických“ privilegií	114
6.2.2 Formulář panovnických znakových privilegií	125
6.2.2.1 Intitulace	126
6.2.2.2 Promulgace	130
6.2.2.3 Arenga	131
6.2.2.4 Narace	133
6.2.2.5 Dispozice	148
6.2.2.6 Sankce	198
6.2.2.7 Koroborace	210
6.2.2.8 Datace	216
6.2.3 Formulář nepanovnických znakových privilegií	219
6.2.3.1 Palatinátní listiny	219
6.2.3.2 Šlechtické listiny	225
6.2.3.3 Listiny církevních vydavatelů	238
7 Heraldický rozbor	253
7.1 Popisy a vztahy udělených znaků a erbů vrchností	254
7.2 Ikonografie	340
7.2.1 Znaky/pole (téměř) shodné s erbem vrchností	341
7.2.2 Znaky obsahující figuru z erbu vrchností	343
7.2.3 Znaky odkazující tinkturami	344
7.2.4 Znaky odkazující jiným způsobem	347
7.2.5 Znaky bez prokázaného vztahu	348

8 Terminologie 351

    8.1 Termíny užívané pro znak 351

    8.2 Tinkтуры 355

    8.3 Figury 359

        8.3.1 Heraldické figury 359

            8.3.1.1 Způsoby popisování členěných štítů 367

        8.3.2 Obecné figury 372

            8.3.2.1 Způsob popisování staveb a jejich částí 387

            8.3.2.2 Způsoby popisování erbů vrchnosti 390

    8.4 Polohy figur 393

    8.5 Přilba a klenot 402

    8.6 Honosné kusy 403

9 Regestář 405

10 Závěr 575

Summary 599

Bibliografie 609

Seznam vyobrazení 637

Rejstřík jmenný 641

Rejstřík místní 651

Přílohy 665

1 ÚVOD

Počátky vydávání erbovních privilegií obecně můžeme na našem území počítat již od čtrnáctého století, kdy známe udělování erbů především fyzickým osobám. Čeští panovníci si začali osvojovat udělování znaků také městům a městečkům, ale až v následujícím století, o čemž svědčí v našem prostředí nejstarší dochovaná listina Václava IV. pro Slavkov u Brna z roku 1416. Známe rovněž několik erbovních privilegií Václavových nástupců na českém trůnu, avšak teprve panování Vladislava Jagellonského přineslo nebývalý nárůst případů udělení znaku. Kromě znaku samého chtěla šlechta vymoci důležitá práva pro svá sídla, jejichž ekonomický potenciál měl oslabit moc královských měst, etablovaných v období husitské revoluce v třetí stav.

Zápas šlechty s královskými městy trval od dob husitské revoluce a udělování výsad vrchnostenským městům a městečkům bylo jedním z prostředků, jak moc královských měst omezit. Protože však nemohlo dojít k zrovnoprávnění těchto subjektů na poli politickém, orientovala se šlechta na ekonomickou stránku. Postupným posilováním práv zejména na výroční a týdenní trhy oslabovala tyto výsady v královských městech. S tímto počínáním souvisí i postupná změna zaměření činnosti šlechtického podnikání a počátky režijního velkostatku, jenž se prosazoval v průběhu předbělohorského období. Erbovní listiny v širším slova smyslu a trhovářská privilegia jako samostatný druh diplomatického materiálu byla vhodným nástrojem, který prakticky narušoval a omezoval ekonomické funkce královských měst a odčerpával finance z jejich pokladen. Vladislav Jagellonský si toho byl vědom a ve snaze omezit moc královských měst vydávání těchto privilegií nebránil. Kromě omezování tržní síly královských měst hrála významnou roli postupná obliba a osvojování si renesančního způsobu života šlechtou a s tím související zvelebování jejích sídel.

Josef Macek evidoval v letech 1479–1526 v Čechách 21 městeček, která byla povýšena ze vsí, a šest měst povýšených z městeček¹ a dále „135 nových jarmarků a 66 nových týdenních trhů“, na Moravě pak „66 nových jarmarků a na deset nových týdenních trhů“.² V naznačeném zápasu o moc však vysazování nových výročních a týdenních trhů nemohlo hrát roli jediného činitele, jenž panovníkovi a šlechtě mohl pomoci k úspěchu. V několika rovinách můžeme posoudit samotný institut erbu, potažmo znaku.³ Zatímco šlechticům byly erby udělovány, královská města si před rokem 1420 vlastní znaky volila sama, a to nejen k označení svých ozbrojených sborů či výrobků, ale zejména na pečetích.⁴ Kromě praktické potřeby po ojedinělém odlišení od ostatních subjektů pramenila touha po vlastním znaku také ze sebevědomí městských rad, které se snažily vyrovnat šlechtě a omezit její politické pravomoci. Z následujícího vývoje víme, jak nelibě ta stejná města nesla, když se šlechta pokoušela o omezení jejich moci udělováním znaků a trhů pro svá města a městečka.

Není tedy divu, že právě šlechta projevovala zájem o udělení znaku pro svou lokalitu, což se často pojilo s vysazením vsi na městečko, povolením usazování řemeslníků a obchodníků, udělením práva konání výročních a týdenních trhů a právem pečetit zeleným voskem. V případě vrchnostenských měst byl často přidáván další termín konání výročního trhu a povoleno pečetit červeným voskem. Právě červený vosk byl dalším ze způsobů, jak alespoň navenek oslabit moc měst královských, která si právo červeného vosku osobovala a užívala jej zejména proto, aby se vyrovnala šlechtě.⁵ Dle J. Macka obdrželo v Čechách osmnáct vrchnostenských měst právo pečetit červeným voskem a patnáct městeček právo pečetit voskem zeleným.⁶ Tomáš Krejčík v tomto období evidoval sedmadvacet listin na červený vosk v Čechách a pět na Moravě, osmnáct listin na zelený vosk v Čechách a čtyři na Moravě. Jednou je doložen modrý vosk a dvakrát černý.⁷

1 MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 3. Města. Praha 1998, s. 76.

2 Tamtéž, s. 77.

3 V celé práci jsme se snažili důsledně rozlišovat termíny erb a znak v souvislosti s konkrétním užitím, kdy termín erb vyhrazujeme fyzickým osobám a termín znak osobám právníkům. Jsme si vědomi toho, že uvedené rozdělení je diskutabilní a v odborné veřejnosti diskutované.

4 Zatímco Václav Vojtušek městské znaky neuznával v pravém slova smyslu, ale určení jejich smyslu omezil na obraz, jímž se dávalo na odiv, kdo je majitelem města, Jiří Čarek prokázal existenci dvaadvaceti plnohodnotných městských znaků, viz ČAREK, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, s. 28.

5 KREJČÍK, Tomáš: *Města, městečka a vsi v českých zemích a pečetení barevným voskem do roku 1526*. In: JORDÁNKOVÁ, Hana (ed.): *Alis volat propriis: sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulitkové*. Brno 2016, s. 191–192.

6 Tamtéž, s. 80.

7 Tamtéž, s. 197–201. Rovněž prokázal, že statut města či městečka ne vždy důsledně odlišoval udělení červené nebo zelené barvy vosku.

Naznačený trend oslabování ekonomické i politické moci královských měst nebyl cizí ani novému králi, zastánci absolutního způsobu vlády, Ferdinandovi Habsburskému. Ve svých dědičných rakouských zemích přistoupil k omezování moci měst již před rokem 1526, v Českých zemích měl na co navazovat a v těchto snahách pokračoval. V předbělohorském období vládli čtyři panovníci, z nichž nejdéle právě Ferdinand. Nadto vydal nejvyšší počet znakových listin, které se vyznačují velmi vysokým výskytem současného vysazení vsí za městečko spolu s právem pečetit zeleným voskem.

S odkazem na informaci o počtu nových městeček a měst, již uvedl J. Macek, lze doložit v Čechách v letech 1526–1564 devatenáct nových městeček,⁸ na Moravě dvaadvacet, přičemž z těchto jednačtyřiceti lokalit bylo současně se znakem uděleno právo užívat zelený vosk v třiceti osmi prokázaných případech.⁹ Udělení zeleného vosku předpokládáme spolu s vysazením vsí Litenčice, Troskotovice, Chropyně a Prosiměřice za městečka.¹⁰ Do konce předbělohorského období evidujeme ze souboru námi zkoumaných písemností pouze tři listiny na povýšení statutu, které vydal Maxmilián II., a šest Rudolf II., Matyáš II. žádnou takovou listinu nevydal.¹¹

Privilegií, jimiž se statut místa neměnil, ale byl spolu se znakem udělen zelený vosk, evidujeme třicet jedna. Z tohoto počtu obdrželo dané právo sedmadvacet městeček – dvanáct od Ferdinanda I., osm od Maxmiliána II. a sedm od Rudolfa II. Zbýlé čtyři listiny nedodržují obvyklou zelenou barvu vosku pro statut městečka – tři obdržely vesnice, a to Slavonín v roce 1564 od olomouckého biskupa Marka Khuena, a Želechovice v roce 1583 a Újezd u Uničova v roce 1591, obě od Karla II. Minsterberského; a dvě dokonce města – první Hora Svaté Kateřiny v roce 1528, když ji Ferdinand I. vysadil za město, a Heřmanův Městec v roce 1579, který byl městem i před udělením znaku. Zcela ojedinělým případem je v našem souboru listina pro Svitávku, již Rudolf II. v roce 1583 vysadil ze vsi na městečko, ale udělil právo pečetit červeným voskem.

Vysazení městečka za město, udělení znaku a práva pečetit červeným voskem jsme postihli celkem pětkrát. Poprvé v listině Ferdinanda I. pro Přísečnici z roku 1546 a o rok později pro Kralovice. Rudolf II. vydal listiny na znak a červený vosk v roce 1580 pro Bystřici nad Pernštejnem a 1587 pro Hostouň.

8 Listin však bylo vydáno dvacet, neboť pro Bělčice evidujeme znakové privilegium v roce 1549 a poté listinu totožného znění v roce 1556.

9 V prvním dvacetiletí své vlády vydal 23 těchto listin a poté zbylých patnáct, přičemž souvisleji opět až od roku 1556. V letech 1547–1556 povýšil ze vsi na městečko pouze Jiříkov v roce 1547 a Bělčice v roce 1549.

10 Blíže se těmto lokalitám věnujeme v předmluvě k rozboru formuláře.

11 Dlužno připomenout, že listiny, jimiž došlo k povýšení vsí na městečka, ale nebyl dán znak, jsme v této práci nesledovali, pročež předpokládáme celkový počet nových městeček a měst vyšší.

Červený vosk udělil v roce 1607 olomoucký biskup František z Ditrichštejna Žďáru nad Sázavou. Znak a červený vosk bez změny statutu obdrželo sedmnáct měst – sedm od Ferdinanda I., šest od Rudolfa II. a po jednom od Maxmiliána II. a Matyáše II., dvěma městům bez změny statutu udělil červený vosk i František z Ditrichštejna. I v případě červeného vosku zaznamenáváme jistou „nesystematičnost“, když jej obdržela i čtyři městečka. Dolním Kounicím právo červeného vosku udělil spolu se znakem Maxmilián II. v roce 1571 na prosbu představených místní obce. O vydání zbylých listin prosil místokancléř pro německé záležitosti Jiří Mehl ze Střelic. Maxmilián II. na jeho prosbu vydal v letech 1570 a 1574 listiny pro Chrastavu a Rudolf II. pro Chrastavu v roce 1581 a Rumburk a Jiřetín pod Jedlovou v roce 1587. Jistě k těmto listinám můžeme přiřadit i privilegium pro Hrádek nad Nisou, jež Rudolf II. vydal ve stejný den jako Chrastavě.¹²

Černý vosk byl udělen šesti vsím, a dokonce i jednomu městečku – Vojnově Městci, přičemž všechny listiny vydali církevní hodnostáři.

Ne vždy však udělení znaku doprovázelo i udělení barvy vosku. Nenachází se v listinách Ferdinanda I. pro Třebovice, Horšovský Týn, Horní Blatnou, Líšeň, Horu Svatého Šebestiána a Město Albrechtice, Maxmiliána II. pro Chabařovice, Rudolfa II. pro Vysoké Veselí, Rudolfův, Strachotice, Adamov a Mikulov a Matyáše II. pro Výsluní a Loučnou pod Klínovcem. Neudělil ji papež Řehoř XIII. ve svém privilegii pro Plzeň a vosk se nenachází ani v žádné z listin vydaných šlechtou, kromě dvou výše zmíněných privilegií Karla II. z Minsterberka.¹³

Heraldická literatura čítá množství děl, která mapují její jednotlivá odvětví. Naším cílem se stala problematika komunální heraldiky s časovým omezením na dobu předbělohorskou, respektive na období vlád panovníků z habsburské dynastie Ferdinanda I., Maxmiliána II., Rudolfa II. a Matyáše II.¹⁴ Čtenář se tak seznámí se systematicky sestaveným přehledem znakových privilegií¹⁵

12 Více podrobností obsahuje předmluva k rozboru formuláře.

13 Nutno znovu podotknout, že jsme sledovali pouze listiny, jimiž došlo k udělení znaku. Privilegia, jimiž se udělovala pouze barva pečetního vosku, nebyla předmětem našeho výzkumu.

14 Jako časové rozmezí nelze určit klasické vymezení doby na léta 1526–1620. Rok post quem musíme chápat nikoli jako celý, ale až od zvolení Ferdinanda I. na český trůn. Pokud bychom k němu přistoupili od 1. ledna, museli bychom do výkladu zahrnout listinu Ludvíka Jagellonského pro Tršice z 22. ledna 1526. Podle dat vydání první a poslední listiny tedy naše období můžeme vymezit 21. srpna 1527, kdy olomoucký biskup Stanislav Thurzo udělil znak Bělkovicím, a 3. říjnem 1616, kdy Matyáš II. udělil znak Loučné pod Klínovcem.

15 Termín znakové privilegium není pro naše penzum písemností zcela přesný, nicméně jej lze užít jakožto termínu zastřešujícího. Současně je třeba upozornit, že hovoříme výhradně o *znaku* v souvislosti s městy a *erbu* v souvislosti s osobami. Navzdory tomu budou na některých místech listiny označeny jako erbovní, a to čistě ze stylistických důvodů. Pokud bude dále v textu užito pouze

jakožto typu právního dokumentu, jehož prostřednictvím příslušní vydavatelé udělovali znaky městům, městečkům a vším,¹⁶ které se dnes nachází na území České republiky. Ptáme-li se, kolik heraldických děl, zaměřujících se na města, mapuje systematicky heraldické prameny, ocitneme se v řádu jednotek; diplomaticky zpracovaný soupis takových pramenů nevidujeme ani jeden. Na dalších stranách se proto s erbovními listinami seznámíme z pohledu pramenně-diplomatického na straně jedné a heraldického na straně druhé.

Znaková privilegia zcela jistě zastávají funkci primárního a neocenitelného pramene, jehož prostřednictvím se lze dopátrat skutečné podoby znaku, ať původní, polepšené či potvrzené. Samotný institut městského znaku známe v našem prostředí již ve 14. století, kdy si královská města zaváděla vlastní znaky, a to samovolně – bez zvláštního povolení panovníka.¹⁷ Jednalo se o legitimní způsob nabytí vlastního znaku privilegovanou a početně omezenou skupinou královských měst – v dobovém a teritoriálním kontextu běžná praxe, neboť panovník si právo udělovat znaky právníkům osobám osvojil až ve století následujícím.¹⁸ Zejména v období vlády Vladislava Jagellonského nabyta emise těchto listin do té doby nevídaných rozměrů. Ferdinand I. na tuto činnost navázal, a proto o těchto listinách můžeme v předbělohorském období bez uzardění hovořit jako o běžném typu písemnosti. Erbovní listiny pomáhají dotvářet celkový obraz historiografického zkoumání. Například v návaznosti na konfiskaci Jáchymova Šlikům vydal Ferdinand I. privilegium, jímž znak města zcela změnil, zejména z něj odstranil reminiscence na rod Šliků a zdůraznil svou osobu. Údaje v nich obsažené často mimoděk sdělují informace, které mají význam nejen pro celozemskou, ale i pro regionální historiografii, neboť se v četných listinách objevují informace například o katastrofách, které zapříčinily ztrátu listin.

Určujícím bodem našeho zájmu jsou písemnosti, jimiž byl udělen znak či pečeti, jejichž obraz se popisuje a současně je často obsažen v podobě barevné

---

termínu „listina“, je tím vždy míněna právě erbovní listina, kromě toho využijeme termín „listina“ jako zástupný pro všechna dochování, například i pro opisy v registrech. Bude-li uvedeno pouze „město“, mohou tím být myšleny i ostatní lokality, přestože by se mohlo jednat o městečko či ves. Věříme, že uvedená zjednodušení budou mít přínos nejen pro autora, ale zejména pro čtenáře.

16 Aby nemuselo docházet k neustálému rozlišování statusu příjemce, bude někdy uveden pouze termín „město“, jak je uvedeno v předchozí poznámce, případně budeme hovořit o „komunálních“ znakových privilegiích.

17 Analogicky k osobám fyzickým, které vlastní erby začaly svévolně užívat o přibližně století dříve.

18 Například pro město Opavu známe pečeti se znakem ze závěru 13. století, ale o udělení listinou můžeme uvažovat až v roce 1579, kdy jej polepšil Rudolf II. Obdobně Brno užívalo vlastního znaku na pečetích, přičemž nejstarší dochovaný exemplář pochází z roku 1315; znakové privilegium však obdrželo v roce 1646. Viz např. ČÁREK, J.: *Městské znaky*, s. 22–32.

malby. Kromě udělení znaku bylo uděleno právo pečetit určitou barvou pečetního vosku, vsi se povyšovaly na městečko či městečka na města a byly udělovány další výsady. Pokud došlo k udělení, ev. potvrzení dříve daného práva pečetit či práva pořádat trhy, ale nebyl udělen znak, nebudou takové listiny předmětem našeho zkoumání. Například listiny rajhradského opata Jana Chotovského pro městečko Rajhrad z roku 1554, Albrechta Šlika pro Radonice z roku 1545 či Rudolfa II. pro Rejštejn z roku 1584. Dále nebudou zohledněny konfirmace znakových privilegií vydaných před rokem 1526. V konfirmacích se totiž nachází znění starých listin, která pro výzkum předbělohorského období nemají vypovídací hodnotu. Pro příklad uveďme listinu Ferdinanda I. z roku 1528, jíž konfirmoval erbovní listinu Ludvíka Jagellonského pro Jáchymov z roku 1520. Naopak budou do výkladu zahrnuty konfirmace pozdějších panovníků, které obsahují přepsané listiny vydané v předbělohorském období.

Lokality zohledněné v této publikaci se rozprostírají po celém území České republiky. Tedy nebyly zkoumány listiny pro příjemce pocházející z dnes polských částí Slezska. Jména lokalit se v minulosti přirozeně vyvíjela. Pro přehlednost budou vždy primárně užívány názvy lokalit v dnes platné podobě. Tedy ves Touškov, kterou Ferdinand I. vysadil za městečko, bude nazývána dnešním oficiálním názvem Město Touškov. Obdobně se v listině například Podhradí nad Dyjí uvádí pod jménem Frejštejn, kterýžto název se dnes vztahuje pouze ke zřícenině nedalekého hradu. Existuje celá řada míst, která bychom již na mapě z nejrozličnějších důvodů nenalezli, respektive některá existují již jen jako názvy katastrálních území či městských částí statutárních měst, s nimiž byly později sloučeny,¹⁹ jiné vůbec.²⁰ Pokud došlo ke sloučení vsi s blízkým městem, uvádíme název původní.²¹ Do jisté míry podobný problém nastává v případě měst, městeček a vsí, jejichž názvy lze zaměnit se sídly, která leží v jiných okresech České republiky – Adamov leží v okrese České Budějovice, zaniklé městečko Jiříkov v okrese Brno-venkov, Kladruby v okrese Tachov, Mikulov v okrese Teplice, Mi-

19 V našem souboru se jedná o Líšeň, městys připojený Brnu, dnes tvořící městskou část Brno-Líšeň. Dále Třebovice, které byly připojeny k Ostravě a dnes tvoří městský obvod Ostrava-Třebovice. Město Olomouc má dvě městské části, které byly původně samostatnými vesnicemi, pro něž olomoucký biskup vydal znakovou listinu – Chválkovice a Černovír. Konečně Dolní Dobrá Voda je v současnosti částí obce Dobrá voda u Hořic.

20 Ves Jiříkov, situovaná v okolí Dolních Kounic, zanikla beze stopy a její přesná poloha se dnes pouze odhaduje. Stavbě přehrady musela ustoupit Přísečnice. Z důvodu těžby hnědého uhlí zanikly Kralupy u Chomutova. Poslední lokalitou, která dnes již neexistuje, je Závodí. Jeho původní polohu bychom hledali přibližně v místě dnešních Bezručových sadů v Olomouci.

21 Situaci zpřehledňuje registář, v němž v základním registu najdeme lokalitu pod dnešním jménem a zvýrazněnou tučně, v podrobném registu je jméno lokality uvedeno v transkribované podobě z pramene.

kulovice v okrese Znojmo, Stará Ves v okrese Přerov a Všeruby v okrese Domažlice.²² Mimo jmenované příjemce listin existují v našem souboru dva s totožným jménem, městys Maršovice, který se nachází v okrese Benešov, a ves Maršovice, jež je součástí konurbace Jezeřany-Maršovice v okrese Znojmo. Městysi Maršovickým udělil znak Maxmilián II. v roce 1568 a jeho číslo v registáři je 84; ves Maršovice dostala znak od Jana Žalkovského z Žalkovic v roce 1592, v registáři se nachází pod číslem 132. V případě potřeby, například pro snazší orientaci v textu, budou uváděna čísla z registáře v závorce za názvem lokality. Tento počín současně umenšuje počet poznámek pod čarou, neboť například pro citaci uložení pramene v paměťové instituci není třeba uvádět citaci v poznámce, ale postačí právě odkaz na registář.

Po představení literatury, která se určitým způsobem dotýkala práce se zkoumanými erbovními listinami, budou prameny rozděleny na základě předem zvolených kritérií do kategorií podle vydavatelů, příjemců, petitorů, obsahu a podle výskytu miniatury v závislosti na jejím ohlášení v listině. Následně bude stručně nastíněn život listiny, tedy okamžiky předcházející jejímu vydání, vlastní proces zlistinění a následně osudy, které je nejčastěji potkávaly po dobu jejich existence. Dále se naše pozornost zaměří na petitory, suplikanty či přímluvce, jednoduše řečeno na osoby, jejichž snahy vyústily ve vydání listiny. Na prosbu fyzických osob, ale i jedenácti osob právnických (osmi klášterů a tří královských měst), vydával privilegia vždy panovník. Znatelná část produkce vznikla na přímou prosbu příjemců listin. Vydavateli privilegií byl nejen panovník, ale i osoby šlechtické a církevní. Tři listiny neobsahují žádné údaje o předchozí prosbě, a proto předpokládáme, že byly vydány z vlastní vůle vydavatelů. Naznačíme i problematiku suplik, tedy písemných žádostí o vydání listin.

Roli jednoho ze stěžejních prvků sehrává rozbor vnějších a vnitřních znaků erbovních listin. V rámci vnějších znaků budeme sledovat druh psací látky, písmo, výzdobu a ověřovací prostředky; z vnitřních znaků zejména rozbor formuláře.²³ Mnozí badatelé považují formulář znakových privilegií za jakousi konstantu. Uvažuje se běžně o tom, že od začátku patnáctého do začátku dvacátého století se styl koncipování tohoto druhu písemnosti příliš nevyvíjel. Zaznamenali jsme však minimum prací, které by se formuláři věnovaly širěji. Kromě komparace jednotlivých formulí a jejich vztahů bude zkoumán formulář jako celek. Nejdříve svoji pozornost zaměříme na letný přehled vývoje formuláře od počátků až po námi sledované období. Následně na několik listin, které pracovně

22 Dále již nebude konkretizován okres u každé zmínky lokality.

23 Otázku jazyka písemností sledujeme v klasifikaci privilegií, a proto se k ní v kapitole o vnějších a vnitřních znacích nebudeme vracet.

nazýváme „problematickými“. Tedy takové listiny, jež vyvolaly otázky, které bylo třeba zodpovědět, aby bylo možné s nimi dále pracovat. Nebo takové, jejichž forma dochování nedovoluje plnohodnotný výzkum. Nejdříve se pokusíme objasnit listinu Ferdinanda I. pro Horu Svaté Kateřiny z roku 1528, u níž existuje předpoklad, že mohla být původně vydaná v českém jazyce a dochované znění je pozdějším překladem do jazyka německého. Poté se zaměříme na velmi zkrácené opisy konceptů privilegií v královských registrech ze 16. století pro Radonice, Litenčice, (Kokory), Chropyni, Troskotovice a Prosiměřice, které byly vydány v letech 1532–1540 a které jsou, s výjimkou Kokor, jedinými známými dochovanými texty. Díky jiným listinám se pokusíme o rekonstrukci jejich formuláře, které nám přinejmenším dovolí zařadit je do příslušných skupin v rámci výkladu o formuláři. Velmi zajímavé badatelské téma představují čtyři písemnosti pro Chrastavu pocházející z let 1568, 1570, 1574 a 1581. Jejich interpretace nebyla v odborné literatuře provedena s potřebnou dávkou kritiky a péče, a proto v ní najdeme zavádějící či zcela chybné závěry. Heraldická literatura do nedávné doby nemohla vyřešit problematiku správné podoby znaku Hrádku nad Nisou, pro nějž se jako jediný pramen, který byl interpretován buď jako opis popisu znaku ze 16. století, nebo za dokument bez hodnoty relevantního historického pramene.

V případě listin vydaných panovnickou kanceláří bude formulář rozdělen podle jednotlivých formulí a teprve poté uvedeni vydavatelé, nejdříve v českém jazyce a poté v německém. Tato metoda bude částečně aplikována i na privilegia olomouckých biskupů, avšak zcela jiný přístup vyžadují listiny šlechtické. Pochází z různých kanceláří a nepodařilo se od jednoho vydavatele dosud nalézt více než tři listiny. Nejprve proto bude uveden vydavatel a následně jednotlivé formule.

Hlavní část tvoří regestový katalog neboli regestář, jenž obsahuje dvě formy zkrácených obsahů listin – regestů. V prvním badatel zjistí základní údaje, tedy kdo komu udělil určitá práva; druhý regest pracuje s původním zněním listin, a tak obsahuje citovaný dobový název lokality, jméno petitora i s uvedením úřadu, který vykonával, či popis znaku a případy jeho užití. Pod rozšířeným regestem bude vždy umístěn pevně strukturovaný poznámkový aparát obsahující údaje o uložení pramene, jeho fyzickém stavu, kancelářských poznámkách či literatuře, která se k dané listině vztahuje a další doplňující informace. K základní heuristické práci posloužila publikace autorského kolektivu pracujícího pod vedením Jiřího Čarka *Městské znaky v českých zemích*. Přestože se jedná o dílo na prameny bohaté, často neodpovídá skutečnému stavu, a kromě chyb v citacích řadu pramenů zcela opomíjí. Například některé opisy privilegia Ferdinanda I. pro Jáchymov či opis listiny Františka z Thurnu pro Havlíčkův Brod, který

je uložen v Národním archivu. Přestože se podařilo odhalit řadu nepřesností a dalších absencí citací pramenů, nebudou tyto v registáři zahrnuty. Jednalo by se o nahodilý a neúplný počín, a proto zůstává tento úkol vyřešit do budoucna. V registáři budou uvedeny pouze prameny, které sloužily pro samotný výzkum a případně prameny doplňující další informace.

Nakonec uvedme několik redakčních poznámek – výpustky v citacích příslušných pasáží z pramenů nebudou vloženy do jednoduchých ani hranatých závorek, neboť tyto využíváme k edičním potřebám. Jednoduchá závorka bude nahrazovat různá znamení v textech listin, která by v dnešním úzu měla funkci závorek. Hranaté závorky budou užívány k rekonstrukci chybějících textů v originálních listinách či opisech. Trojtečka znázorňuje celé slovo či pasáž, méně teček počet nečitelných či chybějících znaků. Výpustka bude vložena mezi lomítka a mít formu /.../.

Pasáže z českých pramenů budou představeny v transkribované podobě, pasáže z pramenů německých v podobě transliterované. Budou ponechána velká i malá písmena dle původních dokumentů a ligatura tvořená dlouhým f a spodním „ocasatým“ z nebude přepsána jako f3, nýbrž jako ostré ß.

Podtržené citované pasáže naznačují místa, která jsou v prameni přeškrtnutá. Ve vzácných případech, kdy budou citovány téměř doslovně shodné pasáže z privilegií, budou podtržená slova zvýrazňovat rozdíly mezi písemnostmi, na což bude výslovně upozorněno.

Aby nedocházelo ke zbytečnému bobtnání poznámkového aparátu, nebudou citace pramenů uváděny v textu, ale až v registáři.

Protože kniha obsahuje značné množství hesel, bude pro přehlednost místního rejstříku třeba odlišit strany v něm uvedené. Pro hesla obsažená v hlavním textu budou strany uvedeny bez zvláštního vyznačení a hesla uvedená v poznámkách pod čarou čtenář najde označená kurzívou. Heraldický rozbor a registář jsou hlavní části knihy a předpokládáme, že budou badatelsky nejvyhledávanější. Z tohoto důvodu budou strany pro hesla obažená v těchto dvou částech vyznačena tučně. Jmenného rejstříku se uvedené odlišení nedotkne.

Zdůrazněme, že veškeré informace budou pocházet v co nejvyšší míře z námi zkoumaných pramenů, s nimiž v některých případech nebudeme pracovat dále. Například při hodnocení vnějších a vnitřních znaků se nebudeme zabývat celkovou výpravou písemností v jednotlivých kancelářích, personálním složením kanceláře či dalšími kritérii. Obdobně nebude text zohledňovat zahraniční zvyklosti. Čtenáři předkládáme práci, která by měla mít základní vypovídací hodnotu, a teprve následně posloužit jako odrazový můstek pro další výzkum.

2 PŘEHLED VÝVOJE BÁDÁNÍ

Heraldika, jakožto jedna z nejatraktivnějších pomocných věd historických, se těší poměrně značnému zájmu odborné i laické veřejnosti. A to v dobrém i méně dobrém slova smyslu. Na dalších řádcích bychom se chtěli věnovat autorům, kteří své poznatky na poli bádání o znacích měst, městeček a vsí na území dnešní České republiky publikovali. Autory a badatele, kteří se o znacích sice zmiňují, nicméně uvedená látka netvoří hlavní část jejich práce, jsme do výkladu nezahrnovali.²⁴ Obdobně budou ponechána stranou díla, která neobsahují informace o zkoumaných znakových privilegiích.²⁵ Nebude se tedy jednat o „klasický“ přehled komunální heraldické literatury. Kromě toho se snažíme přinést základní badatelské výsledky pro české prostředí, které nebudou komparovány s výsledky bádání v zahraničí, a proto následující přehled nebude reflektovat zahraniční práce.

---

24 Typicky například velmi často uváděný autor topografického díla Čech Jaroslav Schaller: SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreiches Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden*. Prag 1785–1791. V těchto dílech najdeme údaje o znacích lokalit, které se však omezují na pouhý popis. Uvedený popis často neodpovídal skutečnosti, protože autor čerpal hlavně ze sfragistického materiálu. Heraldická stránka tvořila pouze roli nositele doplňujících informací, a proto jistě nepřekvapí, že bližší informace o původu znaků chybí. Pro výzkum na poli komunálních znakových privilegií tedy nemohou být začleněny do výkladu. Stejně tak nebylo v tomto kontextu možné zohlednit potenciál základních heraldických děl, jakými jsou například Kolářova Českomoravská heraldika či Heraldika Vojtěcha Krále. O nich budeme pojednávat později.

25 Obdobně budeme postupovat i v přehledu literatury v registáři, kde budou uvedeny pouze publikace a jiné výstupy, jejichž autoři pracovali s námi zkoumanými privilegii. Tedy literatura pouze informující o daném znaku, přestože byl udělen v našem období, uváděna nebude. Jako příklad můžeme uvést Šlapanice, jejichž privilegium bylo objeveno teprve před několika lety, a proto o něm nemohla být zmínka v předcházející literatuře. Na příslušném místě tedy uvádíme pouze příspěvek Jana Štěpána, který objev učinil.

Různé přehledy literatury tvoří úvody či kapitoly monografií či diplomových prací, o nichž bude řeč na následujících řádcích, nicméně informace zde uvedené mají pouze přehledový charakter a drží se v horizontální rovině. Cíl této kapitoly spočívá nejen ve shrnutí dosavadních poznatků, ale i v pohledu na dostupnou literaturu z více stran. Základní otázka může znít: jakým způsobem ke znakovým privilegiím autoři přistupovali?

Jako první se komunálními znaky v našich zemích systematicky zabýval Vincenz Robert Widimsky. Nepůsobil jako heraldik či historik – profesionál, nýbrž jako velmi aktivní laik.²⁶ Znaky a prameny sám zkoumal, hojně mu požadované informace zasílali představitelé jednotlivých měst a městeček. Widimsky tedy mohl při sestavování prvního skutečně heraldického díla o českých městských znacích vycházet pouze z materiálu, který měl při svých tehdejších možnostech k dispozici. Výzkumu erbovních listin se však nevěnoval soustavně a hluboce, a proto ve svém díle *Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates*²⁷ často uváděl, že není známo, kým byl znak udělen,²⁸ ačkoli se dodnes dochovala originální listina. V jiných případech uváděl mylné informace o datu vydání.²⁹ Některé údaje musíme zcela zavrhnout jako zcestné a pro další výzkum nepoužitelné.³⁰ Publikace obsahuje i věcné nepřesnosti a omyly. Například Vyšší Brod měl, dle

26 MÜLLER, Karel: *Vincenz Robert Widimsky – kronikář a heraldik*. Genealogické a heraldické informace 30, 2010, s. 111–115.

27 WIDIMSKY, Vincenz Robert: *Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates I. Königreich Böhmen*. Wien 1864.

28 Například pro Dolní Bousov (s. 10, č. 23). U Kdyně známe pouze potvrzení Ferdinanda II. z roku 1630 bez uvedení textu původní listiny. Widimsky však patrně neobdržel žádné informace, a tak prostě uvedl, že doba vysazení za město a udělení znaku není známá (s. 85, č. 324).

29 Například listinu pro Rokycany měl vydat Rudolf II. v roce 1589 (s. 107, č. 409). Obdobně u Štětí vidíme Rudolfa II. jako panovníka, který měl udělit znak v letech 1579–1589 (s. 135, č. 523). Ve skutečnosti však obě lokality dostaly znak od Ferdinanda I., Štětí v roce 1549 a Rokycany v roce 1562.

30 Znak Heřmanova Městce popsal jako červený štít se stříbrnou figurou, snad aby za petitora mohl označit pány z Kounic. O udělení, respektive potvrzení znaku panovníka prosili zástupci místní obce, kteří ke své písemné žádosti přiložili i malbu požadovaného znaku. Páni z Kounic nebyli ani držiteli tohoto města v době vydání listiny. Mimoto se dochovala i listina v originální podobě. O tinkturách znaku v tomto případě proto nelze vést diskusi. Pro Chabařovice (s. 55, č. 209) neuvádí žádné ze dvou znakových privilegií Ferdinanda I. z let 1542 a 1549, ani privilegium Maxmiliána II. z roku 1571 či konfirmační listinu Matyáše II. z roku 1616, kterýžto letopočet se vyskytuje i na pečetích. V souvislosti s udělením znaku zmínil až rok 1673 a Leopolda I. jako vydavatele listiny (s. 55, č. 209). Pro celkový výklad zde nemáme dostatek prostoru, proto zmiňme například ještě Vysoké Veselí, které měl Ferdinand I. povýšit na městečko a udělit znak. Neuvádí však ani rok vydání a znak popisuje s červeným štítem (s. 137, č. 530). Tuto listinu tedy neznáme, pouze pozdější, již městečku Vysokému Veselí polepšil znak Rudolf II. v roce 1580.

zjištění V. R. Widimského, v roce 1528 Ferdinand I. vysadit za městečko a udělit znak. Mimoto, že v roce 1528 se Vyšší Brod městečkem již uváděl, zmiňovanou listinu vydal Jan III. z Rožmberka, přičemž došlo k udělení práva pečeti pečeti s popsaným pečetním polem, z něž se znak městečka vyvinul následným užíváním. Mimoto v popisu znaku hlásil tinktury a figury (hradbu mezi věžemi a patu štítu), které se v listině vůbec neuvádí.

V. R. Widimsky často kombinoval údaje staré s údaji současnými, namnoze zprostředkovanými, které mu sdělili přímo zástupci jednotlivých lokalit, jež sami neměli o dochování či existenci listiny často tušení.³¹ Pokud o ní Widimsky věděl, uvedl většinou jen petitora a dataci listiny.³² Widimského práce byla ve své době vnímána jako závazný kodex, a proto namísto ověřování informací další badatelé čteně nekriticky přejímali jeho závěry.³³ Tak se například v literatuře vyskytuje opakovaně, že Zákupy dostaly znak od Ferdinanda I. v roce 1541 na přímluvu Zdislava Berky z Dubé.³⁴ Díky dochovaným archivním pramenům však víme, že znak udělil Rudolf II. 24. března 1586.³⁵

Samostatnou část tvoří obrazová příloha, jejíhož autora dnes neznáme. Nicméně tento autor namaloval znaky, které korespondovaly s Widimského zjištěními, nikoli se skutečným stavem. Vzpomeňme například znak Vlastějovic, jehož podobu známe z miniatury v listině z roku 1540, jež se dochovala ve

31 Na s. 103–104 (č. 395) uvedl, že Radonice dostaly znak od Vladislava II. Jagellonského roku 1514 na přímluvu Fictumů, podle nichž se ve znaku nachází jejich štítek. Polepšení klade do roku 1533, kdy Albrecht Šlik vymohl na panovníkovi přidání svého štítku. Ferdinand I. však znak udělil v roce 1532, a to bez jakýchkoli připomínek na znak již existující. Rovněž se v popisu neobjevuje ani jeden štítek. V případě Vrchlabí (s. 46, č. 173) snad o listině věděl, neboť uvedl informace poměrně spolehlivé. Dělení štítu provedené cimbuřovým řezem však zaměnil za hradbu, kterážto interpretace přetrvává dodnes. Nenajdeme zde ale „pouze“ chyby u jednotlivých hesel, ale pro naše období jsme zaznamenali i záměnu lokalit, totiž Kralup u Chomutova s Kralupy nad Vltavou (s. 64–65, č. 243). Respektive uvedl pouze jedny Kralupy, jimž měl udělit znak Ferdinand I. v roce 1548. Jeho popis odpovídá Kralupům nad Vltavou, o jehož udělení nemáme z předbělohorského období žádné zprávy.

32 Například v případě Kašperských Hor (s. 12, č. 30), Bělčic (s. 13, č. 35) či Bíliny (s. 13, č. 36).

33 K tomu podrobněji např. KASÍK, Stanislav: *Od Widimského k „černé díře bezheraldičnosti“*. Heraldická Terminologická Konvence [online]. Dostupné z: <http://www.heraldika-terminologie.cz/stranka-od-widimského-k-černé-díře-bezheraldičnosti-793> [cit. 25. 10. 2016].

34 WIDIMSKÝ, V. R.: *Städtewappen*, s. 106, č. 405. V publikaci o městských znacích v severních Čechách se uvádí, že znak dostaly Zákupy od Ferdinanda I., přičemž nejstarší dochovaná pečeť nese datum 1586. J. Čarek později uvedl, že byl znak udělen Ferdinandem I., avšak v soupise pramenů jmenuje opis privilegia Rudolfa II., kterým znak potvrdil. Onen citovaný pramen není konceptem listiny Rudolfa II., kterým znak nepotvrdil, nýbrž udělil.

35 Národní archiv, Česká dvorská kancelář, kart. 565, inv. č. 759, sg. IV D 7.

formě originálu. Widimsky znak nejen zcela přebarvil, ale vložil do něj figury, jejichž existenci či funkčnost znění znakového privilegia přímo vylučuje.³⁶

Přese všechno, co zde bylo řečeno, nelze Widimskému upřít, že vytvořil do té doby nevídané dílo, které zanechalo v dalším výzkumu nesmazatelnou stopu. A to vše při možnostech, které ve své době měl, působí úctyhodně. Z pohledu jeho současníků a prvních následovatelů můžeme říci, že se jedná o unikátní a monumentální počín, který svůj účel splnil. Z pohledu dnešního badatele toto dílo tvoří odstrašující případ pro práci na heraldické monografii a zejména pro práci nejen dalších badatelů – současníků, ale badatelských generací.

Widimsky ve stejném roce stačil publikovat další tři navazující díly, které byly zaměřeny na Salcbursko, Slezsko a Štýrsko.³⁷ Pro naše potřeby jsme mohli využít pouze třetí, respektive druhý jmenovaný díl věnující se Slezsku, a to jmenovitě Opavu a Město Albrechtice. V obou případech však nelze obsažené informace označit za použitelné.

Zmiňme se na tomto místě ještě o Widimského práci pro Moravu, k jejímuž vydání nedošlo a zůstala v rukopise.³⁸ Způsobem zpracování jednotlivých hesel a mírou validity informací se od vydání pro Čechy neodlišuje. V některých případech nejsou očíslované strany, v některých nemají příslušná čísla ani lokality, což se do jisté míry projevilo jako handicap při citování v registrovém katalogu. Jiří Čarek v publikaci *Městské znaky v českých zemích*, o níž bude pojednáno na příslušném místě, citoval lokality podle jejich čísel. Například Hustopeče číslo nemají, ale Čarek uvedl č. 9. Strany jsou opatřeny čísly, a proto budeme v registráři uvádět strany i čísla lokalit, a to buď čísel původních, nebo Čarkem uvedených, abychom zachovali kontinuitu citování. V některých případech archiváři nedodali údaje z Widimského rukopisu k Moravě, a proto je u těchto lokalit Čarek neuvádí, například v případě Podhradí nad Dyjí, které se dříve jmenovalo Freistein. Této lokalitě předchází (z námi studovaných měst a městeček) Vranov nad Dyjí, jenž se jmenoval Frain a Příbor, který nesl jméno Freiberg. Tyto lokality nejsou ve Widimského práci opatřeny číslem, avšak v Čarkovi lze nalézt v případě Vranova číslo 65, v případě Příboru 68. Heslo Podhradí nad Dyjí však v Čarkovi číslo uvedeno nemá. Nicméně i v tomto případě v registráři

36 Dále například znak Hory Svaté Kateřiny tvoří dělený štít, přičemž obě poloviny jsou stříbrné. Widimsky jej namísto toho přebarvil na štít zlatý s červenou patou. Namísto žernovů do pravého horního rohu umístil štítek s hornickými kladivy a do levého štítek s mlýnským kamenem (č. 212, s. 56).

37 WIDIMSKY, Vincenz Robert: *Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates II. Herzogthum Salzburg. III. Herzogthum Schlesien. IV. Herzogthum Steiermark*. Wien 1864.

38 Týž: *Beschreibung der Wappen des Markgrafenthum Maehren und der Landes-Hauptstaedte Brün und Olmütz*. Olbersdorf 1850?. Rukopis uložený v Knihovně Slezského zemského muzea, sg. KSZM, rkp. 19. Za poskytnutí snímků rukopisu patří poděkování PhDr. Karlu Müllerovi.

uvádíme číslo 70, které by za jiných okolností bylo Čarkem uvedeno. Protože vycházíme při tomto číslování z čísel Čarkem jinak citovaných, je i v tomto případě v závorce uvedeno, že se jedná o číslo dle Čarka. O správnosti číslování se lze přesvědčit již u po Podhradí bezprostředně následujícího hesla Friedland, které má ve Widimského práci číslo 71. Do Widimského výkladu nebyly z námi zkoumaných lokalit zahrnuty Horní Dunajovice.

Nedlouho po Widimského publikaci vyšlo dílo Huga Saurmy von Jeltsch věnované znakům měst a městeček ve Slezsku.³⁹ Svým zpracováním se publikace podobá Widimského práci a H. Saurma v některých případech z Widimského práce vycházel. Jednotlivá hesla začínají uvedením místní příslušnosti a odlišnými názvy v němčině, češtině a latině. Následuje stručná historie až po autorovu současnost. Na konci každého hesla se nachází údaje o pečeti a znaku. Pro malý počet erbovních listin vydaných pro města a městečka ve Slezsku se však nebudeme touto publikací zabývat podrobněji. V české části Slezska se nachází pouze tři lokality, které dostaly či jim byl polepšen znak v předbělohorském období, a to Třebovice, Město Albrechtice a Opava. Třebovice však H. Saurma vůbec nezahrnul do výkladu. Pro Město Albrechtice známe v současnosti pouze jedinou formu dochování erbovní listiny, již je její koncept uložený v Národním archivu. Tato písemnost však nebyla v době vydání knihy známá, a proto se autor zmiňuje pouze o pečeti a polemizuje se závěry, které o znaku Albrechtic učinil Widimsky. Pro Opavu uvedl nejstarší zmínky o znaku, které evidoval, k roku 1341 a popsal dvě nejstarší pečeti. Ke své současnosti zaznamenal další dvě pečeti s odlišným pečetním polem – polepšeným městským znakem. O polepšení se však zmínil toliko v souvislosti s odlišnou barevností znaku. Pravděpodobně vycházel ze svých současných znalostí, neboť erbovní listinu Rudolfa II. neuvedl.

Téměř čtyřicet let po Widimském a Saurmovi vydal svou monografii Hugo Gerhard Ströhl,⁴⁰ který si ve své publikaci počínal často obdobným způsobem, respektive vycházel z informací, které znal z Widimského díla.⁴¹ Navzdory tomu některé údaje opravil a uvedl na pravou míru.⁴² Zatímco Widimsky stihl z českých zemí vydat pouze městské znaky v Čechách, Ströhlova práce zahrnuje všechny tři české korunní země, avšak nikoli všechny lokality. U některých měst je uvedeno datum udělení znaku a znak nakreslen vedle textu, přičemž tinktury

39 SAURMA VON JELTSCH, Hugo: *Wappenbuch der schlesischen Städte und Städtel*. Berlin 1870.

40 STRÖHL, Hugo Gerhard: *Wappen von Österreich-Ungarn. Zusammengestellt und erläutert Zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe*. Wien 1904.

41 Z již uvedených zmiňme například výklad o znaku Heřmanova Městce (viz s. 12., pozn. 30).

42 Například právě u Rokycan uvádí správné datum vydání listiny.

jsou vyznačeny formou šrafování. Konec knihy obsahuje barevné vyobrazení znaků, které nebyly zahrnuty do textové části. Na závěr nutno dodat, že H. G. Ströhl dosavadní znalosti o předbělohorských znakových privilegiích nerozšířil o žádné zásadní poznatky.

Z čistě chronologického pohledu z autorů píšících česky na prvním místě stojí Antonín Rybička a jeho *Pomůcky k heraldice a sfragistice domácí s podtitulem Znaky a pečeti městské*.⁴³ A. Rybička rozdělil lokality do tří samostatných příspěvků, v nichž jednotlivá města a městečka seřadil vždy nově podle abecedy. Lokality však figurují v příspěvcích náhodně, pročež kritérium pro jejich volbu do příslušných dílů zůstává nejasné. První část zahrnuje jedenapadesát lokalit, které získaly znak v letech 1526–1620, druhá sedmnáct a třetí šestnáct. Z celkového počtu 156 listin, které pro předbělohorské období evidujeme, se mu podařilo zahrnout více než polovinu.⁴⁴ Přihlédneme-li k faktu, že se zaměřoval pouze na města a městečka obdařená panovníkem, procentuální poměr se ještě zvýší.⁴⁵ Typologicky se jedná o registovou formou podaný přehled znakových privilegií pro města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Mimo samotných popisů citoval i jiné části listin, zejména datační formule. Díky takto zvolené metodice Rybička prakticky eliminoval chyby, které by mohly nastat při následné interpretaci, například při převádění dat na dnešní podobu. Pomineme-li absenci poměrně nemalé části listin, můžeme toto dílo zhodnotit jako spolehlivě odvedenou práci, k níž se badatelé mohou bezpečně vracet dodnes.

Jako velmi přínosnou lze označit práci Vojtěcha Krále z Dobré Vody *Znaky měst českých*,⁴⁶ v níž popsal na dvaatřicet znaků tehdejších měst a doprovodil je vlastními kresbami. Jednotlivá hesla nejčastěji obsahují popis znaku, jeho vývoj, historii sídla a jeho vztah k vrchnosti, u některých měst doplnil etymologii jejich názvu. V. Král se opíral výlučně o prameny, přičemž v případě pochybností

43 RYBIČKA, Antonín: *Pomůcky k heraldice a sfragistice domácí*. Památky. Listy pro archaeologii a historii, 1874, s. 717–738, 847–856, 923–930.

44 Soupis neobsahuje lokality: Hora Svaté Kateřiny, Rosice, Strážov, Přísečnice, Horní Slavkov, Krásno, Kralupy u Chomutova, Chabařovice (1549, 1571), Horní Blatná, Vémyslice, Locket, Hora Svatého Šebestiána, Nové Veselí, Město Albrechtice, Dalešice, Maršovice, (Kdyně) Všeruby, Dolní Kounice, Podhradí nad Dyjí, Držovice, Hustopeče, Lochovice, Chrastava (1574, 1581), Liberec, Heřmanův Městec, Jedovnice, Opava, Hrádek nad Nisou, Rudolfov, Hostouň, Rumburk, Jiřetín pod Jedlovou, Chudenice, Oloví, Mikulov, Lovosice, Ostrov, Výsluní a Loučná pod Klínovcem.

45 Panovníci vydali celkem 125 z uvedených 156 listin. A. Rybička do své práce zahrnul 84 lokalit, tedy 67 %.

46 KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch: *Znaky měst českých*. Praha 1899.

uvedl možnost dohledání potřebných informací v dalších pramenech.⁴⁷ Z námi sledovaných lokalit se v tomto díle nachází Plzeň, Heřmanův Městec, Bělčice a Vlachovo Březí.⁴⁸ U všech čtyř lokalit se vyskytují správné informace týkající se udělení znaků, nicméně autor na uvedení celé datace rezignoval, protože čtenář najde pouze rok. V případě Bělčického znaku hovořil pouze o jeho potvrzení v roce 1556, zatímco o listině z roku 1549 se nezmínil.⁴⁹ Odhlédneme-li od drobností, za závažný nedostatek považujeme absenci soupisu pramenů s uvedením jejich uložení, neboť od doby vydání knihy mohlo dojít ke ztrátám, které dnes zpětně nelze postihnout.

Pouze okrajově uvedme *Ottův slovník naučný*, v němž se tu a tam zmínky o udělení znaků nachází. Přestože autory značného množství hesel byli kvalitní přispěvatelé jako například August Sedláček, nacházíme zde často mylné⁵⁰ nebo dokonce žádné informace.⁵¹

Pro vesnická privilegia se jako dobrá pomůcka osvědčil časopis *Selský archiv*, který vycházel v Olomouci od roku 1902 péčí Vincence Praska.⁵² V jeho listinári se nachází celá řada opisů vesnických erbovních privilegií, z nichž některé obsahují informace o znacích a pečetích. Například v případě Bělkovic se jedná o jediný dochovaný pramen, díky němuž jsme dnes informováni o udělení znaku této vsi.

47 Např. pro Soběslav, list č. 2, uvedl: „*Kdy toto místo povýšeno na město, bylo-li znakem od pánů svých z Rožmberka nadáno, nebo polepšili-li jen tito přidáním znaku svého rodového již stávající znak městský, o tom marně dopátrati se snažíme písemných zpráv.*“

48 Listy 1, 8, 11 a 13.

49 S ohledem na uvedené lokality je patrné, že evidoval vždy originální listiny, zatímco opis privilegia pro Bělčice z roku 1549, který se nachází v salbuchu, mu zůstal skrytý.

50 Například chybné datum udělení znaku Radonicím, které měly znak obdržet od Vladislava II. Jagellonského v roce 1514, namísto správného roku 1532. Rovněž podle Widimského se u Chřibské opakuje omyl o udělení znaku Rudolfem II. v roce 1570 s tím, že ve znaku měl dokonce figurovat štítek s babenberským břevnem. Štítek je však až pozdějším přídavkem. Privilegium Rudolfa II. pro Poběžovice patrně autor hesla neznal, neboť uvedl, že znak se štítkem s labutí udělil Dobrohost z Ronšperka v roce 1502. Zmíněný vydavatel sice Poběžovicím v roce 1502 znak udělil, nicméně se jednalo o modrý štít s hradbou, dvěma věžemi a beranem. Tento znak Rudolf II. neuznával, protože jej neudělil panovník, ale ponechal jej jako základ jím uděleného znaku, viz č. 137 v registáři.

51 Pokud o listinách panovala povědomost, byla zmíněna, avšak v četných případech se o privilegiích vůbec nehovoří. Například u Žlutic, Horšovského Týna, Horního Slavkova, Lokte, Hostouně, Rumburku, Mikulova, Výsluní či Kladrub. Pro jiné lokality se uvádí příslušná listina, avšak nikoli v souvislosti s udělením znaku, například Kralovice, Kralupy u Chomutova, Bělčice, Horu Svatého Šebestiána, Hustopeče nebo Bystřice nad Pernštejnem.

52 *Selský archiv. Časopis pro obecné i kulturní dějiny selského stavu hlavně moravského i slezského.* Olomouc.

Rovněž autoři *Vlastivědy moravské* často uváděli informace o udělení znaků a pečeti pro lokality ležící na Moravě a v české části Slezska.⁵³ Informace však čerpali zejména pomocí dotazníku, na nějž odpovídali představení jednotlivých lokalit, kteří své privilegium v pergamenové podobě již k dispozici neměli, a často ani neměli tušení o existenci jeho opisu.⁵⁴ Proto se často nedozvídáme data udělení znaků či pečeti; v opačných případech se však setkáváme i s citací z těchto listin.⁵⁵

Z roku 1906 pochází dílo F. A. Slavíka o komunálních znacích a pečetích na Moravě.⁵⁶ Zpočátku pojednal o právu k pečeti a znaku a v souvislosti s ním poukázal na rozdíly mezi Čechami a Moravou. Na příkladu panství města Jihlavy, města ležícího na zemské hranici, uvedl, že k roku 1749 všechny vesnice na moravské straně užívaly vlastní pečeť, zatímco vesnice na české straně nikoli. V další kapitole pojednal o obecních znacích všeobecně; zaměřil se na jejich obsahovou stránku a podobu se znaky šlechtickými, zemskými a jinými. Mi-

53 K projektu *Vlastivědy moravské* viz HOUZAR, Petr: *Brněnské symboly: pečeti, znaky a vlajky Brna a jeho městských částí*. Brno 2019, s. 26, kde se nachází i další literatura.

54 Tak například ve výkladu o dějinách Líšně čteme: „*Líšeň stala se městečkem v polovici XVI. století (před r. 1560)*“, viz SLAVÍK, František Augustin: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Díl I. Brněnský kraj, číslo 6. Brněnský okres*. Brno 1897, s. 184–185. O znaku či povýšení na městečko neměli povědomí ani v Podhradí nad Dyjí, viz PEŘINKA, František Václav: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Díl VI. Znojemský kraj, číslo 70, Vranovský okres*. Brno 1906, s. 118. Neurčitou zprávu pak dostáváme o Bystřici nad Pernštejnem: „*Za znak měla Bystřice původně orla, od r. 1580 pak půl zubří hlavy a orla*“. Ne zcela přesvědčující upřesnění autor podává dále: „*Vratislav z Pernštýna zase se jim zakazoval objednat, aby císař všechny jejich výsady potvrdil a Bystřici za město vysadil, pečeti jejich jim polepšil a jim propůjčil, aby červeného vosku užívali. Přípověď svou vyplnil Vratislav z Pernštýna a Bystřice byla za město povýšena Rudolfem II. r. 1580.*“, viz TENORA, Jan: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Díl IV, číslo 12. Bystřický (n. P.) okres*. Brno 1907, s. 12, 37. U Vranova nad Dyjí se sice vzpomíná a popisuje městský znak, avšak autor textu žádnou zprávu o jeho udělení nepodal; pravděpodobně pouze popsal znak v pečetním poli vranovské pečeti, neboť neuvedl ani tinktury: „*Městečkem připomíná se Vranov r. 1516; výsadní listina se nedochovala. Znak městský měl bránu se dvěma věžemi, mezi nimiž byl pták.*“, viz PEŘINKA, F. V.: *Vlastivěda moravská II., Vranovský okres*, s. 44. Nakonec zmiňme například Olbramkostel, jehož znakové privilegium se dodnes dochovalo v originále. Přesto se ve výkladu o dějinách Olbramkostela o povýšení na městečko nehovoří a v souvislosti se znakem se dočteme, že jej tvoří „*brána městská se dvěma věžemi s cimbuřím, mezi věžemi dva křížem přeložené srpy*“, viz PEŘINKA, F. V.: *Vlastivěda Moravská II. Místopis Moravy. Díl VI, číslo 76, Znojemský okres*. Brno 1904, s. 404.

55 Plnou povědomost o svých znacích měli například v Jaroslavicích, viz PEŘINKA, F. V.: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Díl VI, Znojemský kraj, číslo 24, Jaroslavský okres*. Brno 1905, s. 28–29; v Příboru – POKORNÝ, Ferdinand: *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Díl IV, Jičínský kraj, číslo 43, Příborský okres*. Brno 1917, s. 78–79; či Šafově – PEŘINKA, F. V.: *Vlastivěda moravská II., Vranovský okres*, 160–161.

56 SLAVÍK, František Augustin: *Staré znaky a pečeti městské a vesnické na Moravě a v jejich obvodech ve Slezsku*. Zvláštní otisk z „Časopisu Moravského muzea zemského“, 1905 a 1906, 1906.

moto zmínil, že nové obyvatelstvo, které se do některých obcí přistěhovalo po třicetileté válce, nenavázalo v symbolice na stará znamení, ale že si volilo nová, nebo dokonce žádná. V souvislosti s dotazníkovou akcí k Vlastivědě moravské z některých míst obdržel odpovědi negativního charakteru v otázce starých obecních pečetí. Výklad třetí kapitoly věnoval štítu a honosným kusům, přičemž rozdělil obecní znaky podle tvarů štítu, jeho členění a figury štítek.

Za nejprínosnější lze pro naše potřeby považovat část čtvrtou, která se věnuje znakům měst a městeček. Nachází se v ní podrobněji rozepsaná hesla podobná regestovému zpracování o udělení znaku pro Biskupice, Horní Dunajovice, Hroznovou Lhotu, Jedovnice, Jiříkov, Kokory, Mikulovice, Opatov a Polešovice.⁵⁷ F. A. Slavík měl pravděpodobně povědomí i o dalších lokalitách, neboť dále uvedl, že obdobně jsou vypsány „v privilegiích jiných znaky obcí, jež byly v XVI. století povýšeny za městečka“, jmenovitě Budišov, Dambořice, Chropyně, Líšeň, Litenčice, Míroslav, Myslibořice, Němčice nad Hanou, Olbramkostel, Pačlavice, Prosiměřice, Stará Říše, Troskotovice, Tvrdonice, Vémyslice, Vlachovice a Vlasatice.⁵⁸ Vyjma informací o listině pro Polešovice vycházel z Rybičkových Pomůcek k heraldice a sfragistice domácí. Následně uvedl výčet měst a městeček, která do znaku dostala znamení svého pána. Pro předbělohorské období se jedná o Bystřici nad Pernštejnem, Doubravici nad Svitavou, Horní Kounice, Jaroslavice, Jívovou, Oleksovice, Strachotice, Svitávku, Šafov, Štítary, Šumperk a Žďár nad Sázavou. Následně popsal znaky některých vyjmenovaných lokalit, které dostaly v předbělohorském období znak.⁵⁹ Při vyhotovování popisů do poznámek pod čarou zahrnul nejen literaturu, ale v některých případech i archivní prameny.

Výklad páté kapitoly zaměřil na znaky vsí, respektive podal krátký výklad o vesnických pečetích s následným chronologickým výčtem podle dat, která se nacházela v pečetních polích.⁶⁰ Od strany 29 začíná rozsáhlý přehled figur obsažených ve znacích a seřazených dle tehdy běžně užívaného schématu, kdy figury byly řazeny do věcných skupin, nikoli podle abecedy; výčet končí na straně 72. Na něj navazuje oddíl věnovaný znakům dílů měst a vesnic na Moravě, který se uzavírá na straně 85; nicméně z této oblasti se pro naše potřeby nevyskytuje žádná lokalita. Další část tvoří pojednání o znacích obcí v moravských obvodech ve Slezsku, přičemž se lokality vyskytují v rámci schematického řazení figur, jak je naznačeno výše. Samostatnou část tvoří pojednání o nápisech na pečetích, přičemž se autor současně věnoval i barvám pečetního vosku, tvarům pečetí, či jejich stáří.⁶¹ V další části se zabýval změnami pečetí a znaků v pozdější době, tedy

57 Tamtéž, s. 15–17.

58 Tamtéž, s. 17.

59 Tamtéž, s. 17–24.

60 Tamtéž, s. 27–28.

61 Tamtéž, s. 86–94.

po roce 1526.⁶² Zde se z námi sledovaného období hovoří pouze o změně znaku Nového Veselí. Na textovou část navazuje obrazová příloha tvořená čtrnácti tabulkami vyobrazení pečeti a jedna tabulka se znaky šesti měst. Mimoto, že F. A. Slavík čerpal velmi hojně z dřívějších prací, zejména Rybičkových Pomůcek, jak bylo uvedeno výše, doplnil četné poznatky i z vlastního výzkumu. Často můžeme sledovat provázanost s Vlastivědou moravskou, což jistě nepřekvapí, neboť Slavík vystupoval v roli hlavního vedoucího tohoto projektu na jižní Moravě.

V následujících letech se nám nepodařilo postihnout dílo, v němž by se jeho autor či autoři zabývali znakovými privilegii, nebo je alespoň využívali jako pramenů k výzkumu. Ani po druhé světové válce se heraldika obecně netěšila širší badatelské přízni.⁶³ Vedle hrstky akademiků se o ni zajímali pouze někteří archivisté, více pak laičtí nadšenci. Na prvním místě uveďme záslužný počin Františka Zvolského, který v roce 1947 vydal vlastním nákladem knihu o znacích moravských měst.⁶⁴ Již v úvodu apeloval na absenci díla, které by obsahovalo soupis městských znaků na našem území,⁶⁵ a proto se snažil tento nedostatek odstranit, zatím pro oblast Moravy. Naznačil, že se jedná o soupis moravských městských znaků, který si na některých místech vyžádal revizi předchozích děl.⁶⁶ Většina hesel začíná popisem znaku, jindy je zmíněn popis pečetního pole nejstarší pečeti a pečeti následujících s uvedením, které figury jsou užívány ve znaku. Přestože Zvolský potřebné prameny znal, musíme mu z dnešního pohledu vytknout, stejně jako Vojtěchu Královi, absenci celkového soupisu pramenů a informací o jejich uložení v paměťových institucích.

F. Zvolský dále usiloval o vydání obdobně pojaté publikace o znacích měst v Čechách. Autor však stihl vydat pouze čtyři sešity s obrazy městských znaků.⁶⁷ Velmi přínosné na této nedokončené práci bylo pro budoucnost to, že se jednalo o vyobrazení městských znaků z listin, nikoli o znaky, které by namaloval sám či jeho současník. Pro naše potřeby zmiňme, že se v prvním sešitě nachází tabulka ke znaku Havlíčkova Brodu, („příloha A k č. 47“), ve druhém sešitě tabul-

62 Tamtéž, s. 94–99.

63 Břetislav Štorm přímo uvádí, že je mrtvá, viz ŠTORM, Břetislav: *Heraldika a naše doba*. Časopis Rodopisné společnosti československé v Praze 17–18, č. 1–4, 1945–1946, s. 79.

64 ZVOLSKÝ, František: *Znaky moravských měst*. Brno 1947.

65 Existence Králových *Znaků měst českých* tomuto tvrzení neodporuje, neboť nejsou zpracována všechna města v Čechách. Klíč pro jím zvolených 32 měst zůstává nejasný.

66 Uveďme například výklad o znaku Hustopečí na stranách 31 a 32, kde vidíme informace o nejstarší pečetí z roku 1418, v jejímž pečetním poli se měla nacházet větev vinné révy s hrozný a dva zahnuté vinařské nože. Zvolský svůj výklad ukončil slovy: „*Ströhlovo tvrzení, že nůž pochází ze znaku Dietrichštejnů, nutno tudíž odmítnout.*“

67 ZVOLSKÝ, František: *Znaky českých měst. Sešit 1*. Brno 1948; týž: *Znaky českých měst. Sešit 2*. Brno 1948; týž: *Znaky českých měst. Sešit 3*. Brno 1949; týž: *Znaky českých měst. Sešit 4*. Brno 1949.

ka ke znaku Plzně („*příloha k č. 264*“), ve třetím sešitě tabulky ke znaku Kašperských Hor („*příloha k č. 97*“), Sobotky („*příloha B k č. 324*“) a Vilémova („*příloha k č. 391*“), ve čtvrtém pak tabulky ke znakům Bíliny („*příloha k č. 32*“) a Liberce („*příloha k č. 195*“). Na konci čtvrtého sešitu autor uvedl, že „*pátý sešit vyjde koncem měsíce května a uzavře první část tohoto díla. Šestým sešitem počnou vycházeti barevné tabulky*“. Bohužel k vydání pátého a šestého sešitu, ani k vydání dalších dílů nedošlo.⁶⁸ Péčí Karla Müllera vyšla v roce 2002 edice Zvolského poznámek o znacích měst v české části Slezska.⁶⁹ Z námi sledovaných lokalit F. Zvolský zpracoval informace, které dokázal shromáždit ke znakům Města Albrechtic a Opavy. O listině pro prvně jmenovanou neměl patrně žádné informace, neboť se o ní nejen nezmiňuje, ale neznal ani původní tinktury erbu.⁷⁰ Listinu Rudolfa II. pro Opavu znal a popisy znaku z ní citoval.⁷¹

Ve zmíněném roce 1948 došlo k založení Heraldické společnosti a vydávání *Heraldického časopisu*; v prvním čísle František Beneš resumoval dění v oblasti heraldického výzkumu na území Československa. Dospěl k názoru, že rozvoj bádání vycházel ze spolupráce s genealogií a zmínil se také o práci rodopisných a heraldických nadšenců – laiků, jejichž počet mnohonásobně převyšoval heraldiky – vědce. Dále můžeme spatřovat v jeho lakonické poznámce, že se obce začínají více zajímat o své znaky, vizi o směru, kterým se heraldika ubírala v dalších letech, totiž komunální sféru. K našemu tématu můžeme čerpat zásadní informaci o dosavadní neucelenosti výzkumu městských znaků, která potvrzuje absenci soupisů pramenů ve vydaných publikacích: „*Bádání i ostatní heraldická činnost však byly nejen z největší části povrchní, ale zároveň neplánovité, roztržité, nesoustavné. Stejně tak jsou roztržité výsledky tohoto usilování. Práce uveřejněny jednak v řadě různých drobných publikací, vydaných namnoze soukromě v malém počtu výtisků, jež je těžko dostat do rukou, kdyby jich pracovník potřeboval. Jednak v různých časopisech. Roztržitost ta je pak cítěna ještě tíživěji proto, že není tvorbu vyčerpávajících, systematicky zpracovaných a především podle věcných hesel přehled o látce umožňujících bibliografických příruček, s jejichž pomocí by badatel mohl zjistiti vše, co bylo*

68 Josef Milde k tomu poznamenal: „*Týž autor začal v r. 1948 vydávat podobné, leč širší založené dílo >>Znaky českých měst<<, jež se bude skládat ze 3 částí: 1) reprodukce znakových vyobrazení z privilegií a jiných dokladů; 2) barevné tabule se znaky nyní užívanými; 3) text (popisy erbů a zprávy o jejich vývoji). Zatím dílo, jež vychází v sešitech, nedospělo ještě ani ke konci prvního oddílu, a tak si nelze vytvořit definitivní úsudek o něm, ale již nyní se naskytá otázka, zda si autor neuložil úkol, který je nad jeho síly.*“, viz MILDE, Josef: *Česká literatura heraldická v l. 1945–1949*. Heraldický časopis 2(1), 1949, s. 4.

69 ZVOLSKÝ, František: *Znaky slezských měst*. Opava 2002.

70 Tamtéž, s. 5.

71 Tamtéž, s. 9.

*probádáno, vypracováno a napsáno.*⁷² Na dalších stranách se věnuje pečetím jako typu heraldických pramenů.

O něco později, zejména v 70. a 80. letech 20. století, byly nadšenci z řad laických genealogických a heraldických badatelů zakládány různé spolky, které vydávaly vlastní časopisy obsahující i příspěvky z oblasti komunální heraldiky. Tyto však ponecháváme stranou pozornosti, neboť o nich dostatečně informoval Vladimír Růžek v přehledu heraldické literatury.⁷³

Do 60. let 20. století nenastaly vhodné okolnosti pro vydání jakékoli monografie pojednávající o komunálních znacích vůbec. V letech 1967–1970 měli archiváři z celého území Československé socialistické republiky za úkol shromáždit podklady, které následně vyhodnocovala komise pro znaky měst, a které měly sloužit pro vytvoření celostátního soupisu. K vydání původně zamýšleného díla nemohlo pro objemnost informací dojít v nejbližší době, a proto byl výstup z této činnosti, kniha *Městské znaky v českých zemích*, o níž bude podán výklad později, publikována až v roce 1985. Mezitím archiváři z několika krajů přistoupili k vydání vlastních publikací, a to pro pět z tehdejších osmi krajů, konkrétně severní Čechy,⁷⁴ severní Moravu,⁷⁵ střední Čechy,⁷⁶ jižní Moravu⁷⁷ a západní Čechy.⁷⁸

V úvodu publikace věnované severním Čechám autoři přímo píší, že o heraldiku je „*všeobecný zájem*“,⁷⁹ a proto považovali za vhodné informovat širokou veřejnost o minulosti s přihlédnutím k uvedení nutných základů heraldiky. Po kapitole o heraldické a sfragistické literatuře související se severními Čechami následuje vysvětlení geneze severočeských znaků v kontextu dějinných událostí. Autoři se snažili vysvětlit proces přejímání figur z pečetních polí a postihnout vývoj udělování znaků panovníkem, a to od nejstaršího dokladu až po svou současnost. V této části nacházíme četné odkazy k erbovním listinám, přičemž z námi sledovaného – předbělohorského – období autoři podrobněji uvedli

72 BENEŠ, František: *Heraldické bádání v Československu a Heraldická společnost*. Heraldický časopis 1(2), 1948, s. 2.

73 RŮŽEK, Vladimír: *Česká heraldická literatura od roku 1946 do roku 1980*. Sborník archivních prací 34, 1984, s. 514–516.

74 RUDA, Vladimír a kol: *Znaky severočeských měst*. Most 1971.

75 BALETKA, Ladislav: *Znaky měst a městeček Severomoravského kraje*. Sborník Státního archivu v Opavě 1968–1971, 1971, s. 165–295.

76 PŘIBYL, Alois – LIŠKA, Karel: *Znaky a pečete středoeckých měst*. Praha 1976.

77 DŘÍMAL, Jaroslav – ŠTARHA, Ivan: *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*. Brno 1979.

78 PELANT, Jan: *Znaky a pečete západoeckých měst a městeček*. Plzeň 1985.

79 RUDA, V. a kol.: *Znaky*, s. 5.

okolnosti, které vedly k vydání listiny pro Liberec.⁸⁰ V hlavní části nazvané „*Část speciální: popisy znaků severočeských měst*“ evidujeme malé množství lokalit z předbřlohorské doby, pro něž se uvádí všechny informace korektně.⁸¹ Pro zbylá města a městyse nacházíme řadu nepřesností, neověřených či chybějících informací;⁸² nadto údaje uvedené pro Hrádek nad Nisou, Radonice, Výsluní a Zákupy musíme označit za věcně nesprávné.

V mnoha případech vycházeli autoři jednotlivých hesel z Widimského práce, přičemž přejímali jím uvedené informace. Naproti tomu některé jeho závěry došly nutných oprav. Například ve výkladu o znaku Chřibské se autor odkazuje na fakt, že se v literatuře uvádí polepšení znaku Rudolfem II.,⁸³ avšak zmiňovaná konfirmační listina městských výsad polepšení znaku neobsahuje.⁸⁴

Druhá ze zmíněných prací pojednává o znacích měst a městeček v Severomoravském kraji, kterou zpracoval kolektiv autorů pod vedením Ladislava Baletky. Soupis vyšel formou příspěvku ve Sborníku státního archivu v Opavě.⁸⁵ Studie začíná přehledem heraldického bádání v dané lokalitě od Widimského po svou dobu. Právě zde můžeme čerpat některé informace, které objasňují četné chyby či omyly, se kterými se ve Widimského práci můžeme setkat.

Z námi sledovaných lokalit odpovídají skutečnosti informace pro Jívovou, Kokory, Opavu a Šumperk. Vydání listiny pro Příbor autor hesla datoval pouze rokem 1615, a to i přesto, že citoval uložení originálu a rozměry miniatury.⁸⁶ Ve výkladu o znaku Třebovic se hlásí stříbrný kapr,⁸⁷ přičemž v listině je stanoveno „*půl kapru přirozeného*“. Rovněž navzdory faktu, že autor hesla znal originál znakového privilegia, jehož uložení v archivu citoval. Zcela chybně došlo ke zpracování počátků znaku Města Albrechtic. Snad proto, že autor neměl povědomí

80 Tamtéž, s. 20–21.

81 Jedná se o Horu Svaté Kateřiny, Horu Svatého Šebestiána, Chřibskou, Jiřetín pod Jedlovou, Liberec, Mikulov, Přisečnici a Rumburk.

82 Za všechny uvedme alespoň příklad Chrastavy, jíž byl znak několikrát polepšován, ale autoři zcela pominuli listiny Jiřího Mehla ze Střelice z roku 1568 a na ni navazující potvrzení Maxmiliánem II. o šest let později.

83 WIDIMSKÝ, V. R.: *Städtewappen*, s. 66.

84 RUDA, V. a kol.: *Znaky*, s. 64.

85 BALETKA, L.: *Znaky měst a městeček*, s. 165–295. Na stranách 167–168 vidíme přehled spolupracovníků, kteří měli na starost příslušný počet znaků v určitém okrese. Zde se dozvídáme, že Baletka pracoval na okrese Vsetín, ale zároveň byl členem pracovní skupiny, která dále zpracovávala podklady kolegů z okresních archivů.

86 Tamtéž, s. 255.

87 Tamtéž, s. 275.

o dochovaném konceptu a opisu listiny v Národním archivu, přejal informace od Widimského či Saurmy.⁸⁸

K této publikaci doplňme další, na níž se L. Baletka podílel s Jiřím Loudou, přičemž se zabývali opět severomoravským regionem.⁸⁹ Bylo zde zpracováno stejné množství znaků, přičemž se opakovaly chybné pasáže, zejména historie znaku Města Albrechtic (s. 56), pouhý rok vydání listiny pro Příbor (s. 70) a hlášení stříbrného kapra namísto přirozeného v listině pro Třebovice (s. 81). Z neznámých příčin se zde však objevily další chyby, které jsme v předchozí studii nezaznamenali. Autoři vzpomínají pečeť Jívové z roku 1574, která se podobá udělenému znaku v roce 1581. Strom určili bez jakýchkoli pochyb jako jívu; přestože věděli, že se v privilegiu strom hlásí jako dub, vždy o něm mluvili jako o jívě (s. 45–46). V případě odvození figury od znaku vrchnosti určili vrchnost jako Půtu z Ludanic namísto Václava z Ludanic (s. 49).

Třetí oblastí, v níž se místní archiváři uchýlili ke zpracování informací o znacích měst a městeček, byly střední Čechy. Úvod publikace zahrnuje přehled dosavadní heraldické literatury. Následuje obecná část, v níž autoři pojednali o městském právu a vzniku a vývoji pečeti a znaků ve sledovaném regionu. Schéma této publikace více či méně odpovídá předchozí, a proto následuje část speciální. Struktura i zpracování se jeví zdařileji, neboť uvedené popisy pečeti jsou úplné a v poznámkovém aparátu najdeme tolik potřebné citace archivních pramenů; bohužel však ne vždy.⁹⁰ Z námi sledovaných lokalit a období došlo ke korektnímu zpracování většiny hesel, avšak ani zde se autoři nevyhnuli nepřesnostem či neověřeným informacím a některé údaje nebyly vypsány v celistvosti.⁹¹ Naproti tomu si u některých hesel všímáme, že autoři opravili informace z Widimského knihy.⁹² Zajímavé jsou i úvahy o znacích, které mohly být pravděpodobně uděleny či polepšeny v předbělohorském období. Například Cerhovicím měl znak udělit král Vladislav II. v roce 1516, avšak od druhé poloviny 16. století známe

88 Tamtéž, s. 230; SAURMA VON JELTSCH, H.: *Wappenbuch*, s. 233–234.

89 BALETKA, Ladislav – LOUDA, Jiří: *Znaky měst Severomoravského kraje*. Ostrava 1980.

90 Například pro Vlastějovice se cituje opis v salbuchu, zatímco uložení originální listiny není uvedeno; stejně tak pro Dolní Bousov a Chotusice. V případě Říčan chybí jakákoli informace o uložení listiny, která se zmiňuje ve výkladu o udělení znaku.

91 Uveďme například, že podle autorů knihy o znacích ve středních Čechách měl být znak Vlastějovicím udělen 1. února 1540 (s. 151). V listině čteme „v sobotu před Hromnicemi léta Božího tisícého pětistého čtyřicátého“. Hromnice vycházely v roce 1540 na pondělí 2. února, předchozí sobota tedy nesla datum 31. ledna. Chyba nemohla vzniknout ani přehlédnutím faktu, že rok 1540 byl přestupný, neboť v daném kalendáři pro nepřestupné roky vycházela sobota před Hromnicemi na 30. ledna.

92 Například Widimský pro stavby ve znacích Divišova a Dobrovice udal stříbro, zatímco A. Přibyl uvedl zlato jakožto správnou tinkturu, a to díky doložení pramenů (s. 55–56).

typář s odlišným znakem. Cerhovice drželi v letech 1557–1595 Lobkovicové, přičemž jejich erb se vyskytuje i ve znaku na pečeti.⁹³

Poznámkový aparát se nachází za speciální částí. Často se v něm nachází informace, které bychom pro potřebu nepřerušovaného čtení uvítali v hlavním výkladu. Dlužno dodat, že se tato poznámka netýká redakčního pojetí knihy, ale například ve výkladu o znaku Nehvizd najdeme pouze rok vydání listiny, zatímco celé datum až v poznámce.⁹⁴

Na vzniku kompendia pro jihomoravské znaky se podílelo sedmnáct pracovníků příslušných archivů a externích spolupracovníků. Kniha je členěna abecedně podle jednotlivých okresů tehdejšího Jihomoravského kraje. Údaje o jednotlivých místech odpovídají schématu stanovenému Archivní správou ministerstva vnitra pro soupis komunálních znaků podle okresů. Jsou zde přehledně podány informace o historii sídla, pečeti a znaku. Jednotlivá hesla obsahují většinou spolehlivé informace; citace archivních pramenů je již samozřejmostí. Přesto se však na některých místech vyskytují chybné informace. Není bez zajímavosti, že se nejedná o chyby, které by se vztahovaly k heraldické či sfragistické stránce, nýbrž k datování listin.⁹⁵ Ve výkladu o Staré Říši a Vojnově Městci postrádáme celou dataci vydání privilegia, neboť se uvádí pouze rok.⁹⁶ Na rozdíl od výše uvedených publikací se autoři nepokoušeli datovat získání znaku v určité době na základě vrocení v pečetním poli či legendě pečeti, ale uvedli pouze nejstarší dochovaný typář či jeho otisk.⁹⁷ Do publikace nebyl vůbec zahrnut znak Březí, které jej mělo dostat od Františka z Thurnu v roce 1585 listinou, jejíž originál byl známý ještě na konci 19. století.⁹⁸ Na konec publikace byl zahrnut užitečný přehled vydaných znakových privilegií a také pečeti, které nesou letopočet z doby předbělohorské.⁹⁹ Obrazová příloha obsahuje nejen znaky z dochovaných pramenných materiálů, ale také fotografie pečeti.

93 PŘIBYL, A. – LIŠKA, K.: *Znaky*, s. 46.

94 Tamtéž, s. 108.

95 Celkem se jedná o osm chybně převedených dat.

96 DŘÍMAL, J. – ŠTARHA, I.: *Znaky*, s. 228 a 396.

97 Tamtéž na s. 366–367 se naproti tomu u Vranova nad Dyjí nachází zmínka o tom, že mu měl 16. prosince 1568 udělit spolu s dalšími výsadami znak jeho držitel Petr Čertorejský z Čertoreje. V Moravském zemském archivu se tento regest skutečně nachází, avšak o podobě pečeti tam konkrétní informace nefigurují.

98 Viz SCHWETTER, Anton – KERN, Siegfried: *Der politische Bezirk Nikolsburg in historischer, statistischer und topographischer Beziehung mit einem Abriss der Geschichte Mährens*. Nikolsburg 1884, s. 139–140.

99 DŘÍMAL, J. – ŠTARHA, I.: *Znaky*, s. 433–434.

Poslední z pěti krajských soupisů se věnuje Západočeskému kraji. Autor začal představením tématu a členěním popisu míst. Každé sídlo uvozuje krátký exkurz do jeho historie a oproti ostatním sledovaným publikacím zde najdeme historické názvy lokalit v latině a němčině; následují oddělené pasáže s nadpisy *znak* a *pečeť*. Viděli jsme, že ke každé z výše popsaných knih autoři zvolili odlišný přístup k citování archivního materiálu. Zatímco pro severní Čechy postrádáme jakýkoli poznámkový aparát, studie ke znakům a pečetím na severní Moravě citace obsahuje v poznámkách pod čarou. Kniha věnovaná středním Čechám byla též opatřena poznámkami, a to na konci knihy. Publikace pro soupis znaků a pečetí jihomoravských měst a městeček je dělena podle okresů a poznámky vidíme na konci každého oddílu. Západočeské lokality autor seřadil podle abecedy a poznámky jsou umístěny na konci výkladu k dané lokalitě. Veškeré údaje jsou obsaženy v celistvosti a nachází se zde minimum nepřesností.¹⁰⁰ Nebylo by tedy účelné zde vypisovat veškeré opravy Widimského publikace. Oproti předchozímu, jihomoravskému, přehledu autor u jednotlivých sídel vyslovil možná udělení znaku a pečetí podle datace pečetí či dobových okolností, které by k takovému aktu mohly vést.¹⁰¹ Protože kniha vyšla ve stejném roce jako Městské znaky v Českých zemích, nemohly být dílčí poznatky v celostátním díle zohledněny.

Na samém konci popisné části knihy se nachází „*Ukázkový popis dvou vesnických znamení*“, což je mezi těmito čtyřmi publikacemi ojedinělý úkaz. Přestože se ani u jedné z vybraných lokalit nenachází indicie, které by naznačovaly, že by jejich znamení mohla pocházet z předbělohorské doby, domníváme se, že se jedná o užitečnou ukázkou směru, kterým by se výzkum komunálních symbolů mohl ubírat v budoucnu.

V posledních dvou kompendiích autoři citovali popisy znaků z pramenů, a tak nemohlo dojít k nesrovnalostem týkajících se heraldické stránky.

Z celkových tehdejších osmi krajů neznáme žádný takto pojatý soupis znaků a pečetí měst a městeček, a to ani pokus o takový soupis, pouze v jižních a východních Čechách.¹⁰²

100 Například u Švihova autor uvádí, že *znovu vyzdvížení a vysazení* Tato větná konstrukce by mohla čtenáře svádět k myšlence, že znak byl polepšen v roce 1549. Díky archivním pramenům však víme, že k polepšení znaku touto listinou nedošlo, viz Státní oblastní archiv v Plzni, Státní okresní archiv Klatovy, Archiv města Švihov 1501–1945 (1958), sg. L3, f. 2^v–5^r.

101 PELANT, J.: *Znaky*, na s. 15 například pro Abertamy uvažoval o udělení znaku spolu s povýšením na horní městečko Rudolfem II. v roce 1579, protože tento letopočet byl vyryt i do typáře. Dále se takové informace objevují nejméně u dalších čtrnácti lokalit.

102 V roce 1928 vydal Václav Vojtíšek publikaci o znacích a pečetích v českých městech a Praze, viz VOJTÍŠEK, Václav: *O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých*. In: VOJTÍŠEK, Václav (ed.): *Zprávy Památkového sboru hlavního města Prahy*. Svazek osmý. Praha 1928. Praha tedy tímto počinem svůj

Mimo výše zmíněné krajské publikace evidujeme také tři na úrovni okresu. První vyšla v roce 1972 a pojednává o znacích měst a městeček v okrese Náchod.¹⁰³ Na prvních patnácti stranách autoři seznamují čtenáře s heraldickými pravidly a poté následuje přehled samotných lokalit. V okrese Náchod se z námi zkoumaných lokalit nachází pouze Stárvkov, jemuž dal Hertvík Žehušický z Nestajova v roce 1573 právo pečeti typářem s popsáním pečetním polem. Autoři uvádějí, že přitom došlo k vysazení městečka na město.¹⁰⁴ Taková informace se však nezakládá na pravdě, neboť v příslušném zápise městské knihy, v němž čteme o udělení pečeti, nefiguruje o vysazení na městečko jediná zmínka, a to ani náznakem. Nadto je třeba si uvědomit, že právem vysadit ves za městečko či městečko za město disponoval výhradně panovník, ev. osoba s palatinátním právem. Autoři ve svém výkladu necitovali příslušný archivní pramen. Pro ostatní lokality nepředpokládali, že by znak jiného místa mohl být udělen či polepšen v předbělohorské době.

Druhý soupis se týkal obcí v okrese Uherské Hradiště, nejedná se o tytéž autory, kteří zpracovali jmenovaný okres v rámci kompendia pro Jihomoravský kraj.¹⁰⁵ Mimoto, jak vyplývá z titulu publikace, nesnažili se postihnout znaky, nýbrž pouze pečeti. Na začátku knihy autoři seznamují s vývojem městské a obecní sfragistiky, po čemž následuje abecední přehled lokalit. U každé se uvádí, kdy vznikla a k jakému politickému okresu patřila, dále vidíme výklad o pečetích a razítkách. Z okresu Uherské Hradiště známe udělení znaku v předbělohorské době pro Polešovice. Protože spolu se znakem dostaly Polešovice i právo pečeti zeleným voskem, najdeme tuto informaci ve výkladu, dále autoři popsali obecní pečeť. Všechny informace podali korektně, bohužel se však v obrazové příloze nachází pouze razítko Polešovic, zatímco vyobrazení malby znaku z listiny nebylo zahrnuto.

Ve třetí knize zpracoval autorský kolektiv pod vedením Vladimíra Spáčila znaky a pečeti nejen měst a městeček, ale i vsí v okrese Olomouc.¹⁰⁶ Za úvodem se nachází přehled městeček a vsí seřazený chronologicky podle vzniku typářů, po němž následuje doprovodný výklad. Od strany 33 jsou uvedeny jednotlivé lokality. Publikace je pro naše účely cenná především zpracovanými pečetními

---

soupis do jisté míry měla. V. Vojtíšek však do výkladu nezahrnul města, městyse a vsi, které do jeho doby byly k Praze připojeny.

103 BOUZA, Erik – VAŇKOVÁ, Věra: *Znaky a pečeti měst náchodského okresu*. Česká Skalice 1972.

104 Tamtéž, s. 28.

105 ČOUPEKOVÁ, Jaromíra – ČOUPEK, Jiří: *Pečeti obcí okresu Uherské Hradiště: metodická pomůcka pro regionální pracovníky*. Uherské Hradiště 1977.

106 SPÁČIL, Vladimír: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc 1985. Kompaktně se věnovat vesnickým symbolům nebylo do této doby zvykem, a to i s přihlédnutím ke dvěma vsím obsaženým na konci západočeského soupisu.

znameními, neboť právě v olomouckém regionu evidujeme osm vesnických znakových privilegií. Žádné z nich se nedochovalo ve formě originálu, avšak autor téměř ve všech případech přinesl kresby pečeti, které nám pomáhají osvětlit skutečnou podobu znaků.¹⁰⁷ Nicméně pouze výklady pro Bělkovice a Jívovou byly zpracovány bez chyb. Ne vždy došlo k dezinterpretaci pramenů, neboť pro Černovír, Slavonín, Šumvald, Újezd a Závodí nejsou vůbec uvedeny. V případě Chválkovic došlo k uvedení roku, nikoli celého data, stejně tak u Šumvaldu a Želechovic.

Výše bylo naznačeno, že v roce 1985 vyšla publikace *Městské znaky v českých zemích*,¹⁰⁸ která měla být závazným kodexem městských znaků v tehdejší Československé republice, respektive v její české části. Kniha byla výsledkem bezmála osmnáctiletého snažení archivářů z celé republiky. V letech 1967–1970 měli archiváři z příslušných státních archivů za úkol shromáždit podklady pro celostátní soupis, které následně vyhodnocovala komise pro znaky měst.

O publikaci *Městské znaky v českých zemích* pojednáme podrobněji, neboť se jedná o základní práci, z níž byly čerpány informace o formách dochování privilegií a jejich uložení v archivech, knihovnách a muzeích pro tuto monografii.¹⁰⁹ Nejmenovaný autor úvodu se odvolává na Widimského monografii a v souvislosti s ní zmiňuje dvě zásadní skutečnosti. Nejdříve, že se v ní objevuje mnoho nepřesností a chybných údajů, a že od jejího vydání uplynulo již více než sto let, přičemž obdobná práce nebyla později zpracována. *Městské znaky v českých zemích* měly ambici napravit staré omyly, Widimského práci antikvovat a stát se závazným kodexem, v němž bychom našli aktuální a správné údaje o městských znacích spolu se vzorovými malbami znaků. Ona patnáctiletá prodleva mezi ukončením sběru elaborátů z archivů a vydáním knihy byla patrně zapříčiněna nekvalitními podklady, s nimiž se komise pro jejich zpracování musela vypořádat. V některých případech museli její členové přímo navštívit příslušný archiv a studovat podklady nově.

Po úvodu následuje všeobecná část, již J. Čarek zasvětil výkladu o městské heraldice ve středověku. Poté se zaměřil na vypracování přehledu zájmu o městskou heraldiku na našem území, na což navazuje část o pramenech, které bylo

107 Ideálním příkladem je znak Slavonína, jehož popis není z textu privilegia zcela zřejmý, ale díky vyobrazení pečeti si můžeme utvořit jasnější představu, viz tamtéž, s. 204–205. V době vydání publikace však privilegium pro Slavonín nebylo známé, a proto se autor nezmiňuje o udělení znaku olomouckým biskupem.

108 ČAREK, Jiří. *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985.

109 Na tomto místě nutno připomenout, že znaky a pečeti samostatných vsí publikace *Městské znaky v českých zemích* nereflexuje, neboť se zaměřuje na znaky měst a městysů. Znaky vsí, které se staly například městskými částmi Prahy, Brna či Ostravy, do výkladu zahrnuty byly.

možné využít ke studiu o znacích. Od strany 22 se věnoval otázce vzniku a vývoje městských znaků, shrnul dosavadní poznatky a přispěl ke konečnému řešení tohoto problému v souvislosti s dílem Václava Vojtíška, který zastával stanovisko, že města nemohla užívat pravé znaky před rokem 1420.¹¹⁰ Výklad nezakonzervoval v období středověku, ale zmapoval celkový vývoj až po svou dobu. Poslední pasáž tvoří kapitola *Podoba a formy znaků našich měst*, v níž pojednal o vzhledu prvních městských znaků a přirozeném vývoji v zobrazování městských znaků obecně. Součástí této kapitoly tvoří i poznamenání o základních heraldických zvyklostech a součástech znaků.

Kodex začíná na straně 65, respektive 69. Místa jsou řazena podle abecedy, přičemž součástí názvu lokality je aktuální okres, v němž se nachází, dále ke kterému panství příslušela k roku 1848 a názvy v latině a němčině. Samotné heslo tvoří první zmínka o místě, první doklad ke znaku a jeho vývoj až po rok 1985 a popis znaku. Poté následují archivní doklady, seznam vyobrazení znaku a literatura. Pro další práci odhlédneme od kvality zpracování jednotlivých hesel a zaměříme se zejména na zmínky o udělení znaků a archivní doklady, neboť právě zde shledáváme zásadní důležitost této publikace. Shrnuje totiž vůbec poprvé tyto poznatky uceleně pro celé naše území. Dozvídáme se nejen o uložení listin či jejich opisů, ale i o uložení pečetidel a jejich otisků. Přestože podklady dodávali příslušní archiváři a informace zpracovávala komise tvořená z předních odborníků, nedošlo ke korektnímu zpracování všech hesel.¹¹¹

Z námi sledovaného souboru předbělohorských znakových privilegií se vyskytují obsahové nesrovnalosti u dvanácti lokalit. Jejich povaha vyplývá z dalších kapitol, a proto se na tomto místě spokojme s jejich výčtem.¹¹² Kromě toho došlo k chybnému převedení datačních formulí nejméně v šestadvaceti přípa-

110 Citováno na s. 32–33 v pozn. 102.

111 Viz také zprávu o publikaci, kterou napsala BURKOŠOVÁ, Eva: *Jiří Čarek, Městské znaky v českých zemích, Praha, Academia 1985. 604 s., 150 obr., 146 tabulí znaků*. Český časopis historický 35(5), 1987, s. 780; dále recenzi ve Vlastivědném věstníku moravském, v níž Sáša Dušková publikaci hodnotila veskrze pozitivně – DUŠKOVÁ, Sáša: *Jiří Čarek, Městské znaky v českých zemích. Praha, Academia 1985. 451 str. + 146 tabulí barevných znaků*. Vlastivědný věstník moravský 38(2), 1986, s. 227–228. Srov. pak s texty vydanými po letech užívání této knihy Stanislavem Kasíkem a Pavlem Palátem – KASÍK, Stanislav: *Poznámky k odborné relevantnosti heraldického kompendia „Městské znaky v českých zemích“ z roku 1985*. Genealogické a heraldické listy 26(3), 2006, s. 6–36; PALÁT, Pavel: *Čarek – 1985 a relevance. Poznámky k odborné relevantnosti heraldického kompendia Městské znaky v českých zemích z roku 1985*. Heraldická Terminologická Konvence [online]. Dostupné z: <http://www.heraldika-terminologie.cz/stranka-carek-1985-a-relevance-17> [cit. 22. 4. 2021].

112 Hora Svaté Kateřiny, Vrchlabí, Tvrdonice, Bělčice, Hora Svatého Šebestiána, Vranov nad Dyjí, Chrástava, Kdyně, Stárvov, Dolní Dunajovice, Zákupy a Jirkov.

dech.¹¹³ Za typografickou chybu snad můžeme označit dataci privilegia pro Žihli, neboť se namísto roku 1559 uvádí 1599 (s. 433).

Městské znaky v českých zemích jsou odbornou veřejností ceněny zejména pro podrobně zpracované doklady o uložení materiálu v příslušných pamětových institucích. Přesto se i v této části vyskytuje řada neúplných či chybných údajů. V celkem devěťadvaceti případech nedošlo k uvedení kompletní citace, ale bylo odkázáno pouze na archivní fond.¹¹⁴ Tyto údaje nám pomohli doplnit pracovníci příslušných archivů, kteří byli vstřícní a díky jejichž pomoci bylo možné opravy uskutečnit, za což jim patří veliký dík.

Další nepřesnosti se týkají například chybného uvádění folií v salbuchách, nejméně ve čtrnácti případech. Kromě toho jsme zaevidovali i jedenáct závažných a jeden drobnější omyl, které se týkají citování pramenů. Například v rámci hesla Hora Svaté Kateřiny byla do dokladů zahrnuta pouze informace o dochovaných pečetích, zatímco údaj o uložení opisu nebyl uveden.

Úpravu kompletní citace, která spočívala v uvedení dnes aktuálního inventárního čísla, jsme nepovažovali za chybu, a proto jsme se na ně nezaměřovali v celistvosti, zmiňme například Šumperk (s. 376), Chotusice (s. 169), či Budišov nad Budišovkou (s. 100), jejichž doklady jsou dnes v archivech uloženy pod jinými čísly.

Bez souvislosti s Městskými znaky vyšlo ještě několik děl, z nichž bychom chtěli vyzdvihnout práci Antonína Haase v letech 1968–1973. Díky ní můžeme studovat soupisy městských privilegií po roce 1526 pro jižní,¹¹⁵ střední¹¹⁶ a západní Čechy.¹¹⁷ Téma městských privilegií bylo autorovi blízké, neboť se touto činností

113 Často se chyby vyskytují opakovaně podle příslušných krajských soupisů, viz také s. 30, pozn. 91 a s. 31, pozn. 95.

114 ČAREK, J.: *Městské znaky*, s. 85 (Bor), s. 122 (Dolní Bousov), s. 123 (Dolní Dunajovice), s. 137 (Havlíčkův Brod), s. 144 (Horní Blatná), s. 148 (Horní Slavkov), s. 161 (Hroznová Lhota), s. 163 (Hustopeče), s. 172 (Chudenice), s. 177 (Jáchymov), s. 194 (Kašperské Hory), s. 209 (Kralupy u Chomutova), s. 223 (Liberec), s. 232 (Loket), s. 234 (Loučná pod Klínovcem), s. 277 (Olbramkostel), s. 302 (Polešovice), s. 342 (Říčany), s. 343 (Sadská), s. 356 (Stárkov), s. 369 (Svitávka), s. 411 (Vlachovice, Vlastějovice), s. 417 (Vrchlabí), s. 430 (Žďár nad Sázavou) a s. 433 (Žihle). Dále nejsou dodnes inventarizovány příslušné fondy, v nichž se nachází prameny ke Krásnu (s. 149), Chřibské (s. 172) a Mikulovu (s. 247).

115 HAAS, Antonín: *Soupis privilegií měst a městeček Jihočeského kraje, od roku 1526*. Archivum Trebonense. Sborník studií pracovníků archivu a jeho badatelů. České Budějovice 1973, s. 89–216. Dostupné také online: <https://digi.ceskearchivy.cz/726/54>.

116 TÝŽ: *Soupis privilegií měst a městeček ve Středočeském kraji, od roku 1526*. Středočeský sborník historický 8, 1971, s. 126–161.

117 TÝŽ: *Soupis privilegií měst a městeček v Západočeském kraji, od roku 1526*. Minulost Západočeského kraje. Sv. 6. Plzeň 1968, s. 306–336.

zabýval již v padesátých a počátkem šedesátých let, kdy jeho péčí došlo k vydání posledních tří svazků kodexu městských práv do roku 1526.¹¹⁸ Soupis privilegií pro Jihočeský kraj vznikl jako první, přičemž v úvodu autor čtenáře seznamuje s vývojem shromažďování diplomatického materiálu v souvislosti s edicí *Codex iuris municipalis* (dále CIM) a navázáním na období po roce 1526. Největším úskalím se stal nárůst pramenného materiálu, a proto se autor rozhodl učinit soupisy v rámci jednotlivých regionálních územních celků. Při popisu archivů a jejich fondů, z nichž byly čerpány informace, chybí jeden významný pramen – salbuchy, což se v některých případech projevilo jako zásadní nedostatek. Jednotlivé záznamy jsou činěny formou úsporných registů, namísto přepisů celých listin, jako tomu bylo v CIM. Z lokalit, jimž byl znak udělen v předbělohorském období, nacházíme nesrovnalosti pouze dvakrát. V případě Radomyšle (s. 177) zcela chybí záznam o udělení pečeti. U Vyššího Brodu (s. 210) v roce 1608 uvedl potvrzení práv a právo pečetit červeným voskem, což však nevychází z obsahu listiny. Naopak pro Bělčice (s. 95) Haas uvedl na prvním místě originální erbovní listinu, o níž nás Čarkovy Městské znaky neinformují ani ve výkladu, ani v soupise pramenů.¹¹⁹

V úvodu k soupisu městských privilegií ve středních Čechách se obdobně uvádí důvody, které vedly k vydání a způsob, jímž autor postupoval, včetně poděkování pracovníkům příslušných archivů, kteří mu byli nápomocni. Zde se již setkáváme s více nejasnostmi, zejména úplně chybí uvedení listin pro Divišov (s. 135), Kladno (s. 138), Sedlec (s. 153) a Žehušice (s. 160). Absenci těchto čtyř listin si můžeme vysvětlit právě opomenutím fondu Salbuchy v Národním archivu. Jako první listinu pro Vlastějovice autor evidoval *privilegium Ferdinanda I.*; v souvislosti s touto listinou se však o znaku nezmínil, pouze o vysazení za městečko (s. 157). Obdobně například v registu příslušné Ferdinandovy listiny pro Sadskou není zmíněno dání znaku (s. 152).

Úvodní strany soupisu západočeského odpovídají svým schématem dvěma předchozím a ani celkový přístup k soupisu se nezměnil. I zde najdeme několik chyb, z nichž zmiňme alespoň absenci znakového privilegia pro Žlutice (s. 335) či vysazení Touškova za město (s. 324), kterážto informace nekoresponduje se zněním Ferdinandovy listiny.

V roce 1985 vzniklo dílo s poněkud svérázným přístupem a názvem s ohledem na dobu publikování, a to v Pasově vydaná německy psaná publikace

118 Týž: *Codex iuris municipalis regni Bohemiae: Tomus IV – 1. – Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1232–1452*. Praha 1954 (dále jen CIM); týž: *CIM: Tomus IV – 2. – Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1453–1500*. Praha 1960; týž: *CIM: Tomus IV – 3. – Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1501–1526*. Praha 1961.

119 Viz ČAREK, J.: *Městské znaky*, s. 72–73.

o městských znacích měst a městeček ležících v Sudetech.¹²⁰ Přestože se jedná o redakčně poměrně zdařilé dílo, hemží se chybami a nepřesnostmi co do obsahu, protože čtenář musí být velmi obezřetný.¹²¹ Vše nasvědčuje tomu, že autoři vycházeli hlavně z literatury, z níž teprve čerpali informace o pramenech, avšak nedostatečně.

O tři roky později Aleš Zelenka vydal sbírku městských pečeti Erika Turnwalda.¹²² Tato sbírka mu totiž významně posloužila při vypracovávání výše zmíněného lexikonu znaků v Sudetech. Svým pojetím se tato práce liší zejména tím, že se omezuje na již zmíněnou sbírku a reflektuje celé území Čech.¹²³ Nadto se v ní uvádí datum udělení znaku, respektive pečeti, přičemž uvedený popis se vztahuje k pečetnímu poli, nikoli k uděleným znakům. Téměř u každého hesla se nachází černobílá fotografie otisku pečeti.

Posledním počinem, o němž se zmíníme blíže, je v roce 1989 vydané dílo Karla Lišky *Městské znaky s ozdobami*.¹²⁴ Z námi sledovaných lokalit můžeme v této knize nalézt celkem osmnáct měst. Z tohoto počtu však u sedmi z nich není možné v předbělohorském období uvažovat o „ozdobách“.¹²⁵ Naopak se zde nenachází znak Hustopečí, na jehož vyobrazení v listině vidíme anděla v roli štítonoše. Autor se ve většině případů vyvaroval chyb, avšak nejméně v sedmi případech nemohou uvedené informace nalézt oporu v pramenech; minimálně jedenáctkrát se uchýlil k domněnkám o udělení znaku na základě pečeti či dobových okolností, a to i v případech, kdy není znám jiný pramen než pečeť, nebo bylo již dříve doloženo, že se o datum udělení znaku nejedná, jako například u Vejprta.¹²⁶

120 ZELENKA, Aleš – JAVORA, Tony: *Sudetendeutsches Wappenlexikon*. Passau 1985. Heslo totiž mimo dějin lokality, informací o znaku a jeho vyobrazení tvoří i popis umístění v zemi a okrese a poté počet obyvatel v letech 1910, 1930, 1939 a 1947, čímž mělo být poukázáno, kolik obyvatel bylo nuceno opustit jednotlivé lokality po druhé světové válce.

121 Zmíníme například Vyšší Brod, u nějž se uvádí, že znak udělil v roce 1528 Ferdinand I. na prosbu Jana z Rožmberka a Petr Vok z Rožmberka přidal v roce 1608 právo pečeti červeným voskem, což odporuje pramenům, viz tamtéž, s. 160.

122 ZELENKA, Aleš: *Böhmische Stadtsiegel aus der Sammlung Erik Turnwald*. München 1988.

123 Tamtéž na s. 24 najdeme mapu s vyznačenými lokalitami.

124 LIŠKA, Karel: *Městské znaky s ozdobami*. Praha 1989.

125 Havlíčkův Brod, Rosice a Vysoké Veselí totiž „ozdoby“ získaly v dalších letech při polepšení znaku. Horní Slavkov a Krásno „ozdoby“ nikdy neměly. V případě znaků Strachotic a Žďáru nad Sázavou K. Liška patrně za onu ozdobu považoval vyřezávanou obrubu barokní kartuše. U Strážova autor zmiňoval pouze znak udělený v době předbělohorské.

126 Srov. s ČAREK, J.: *Městské znaky*, s. 401.

Od vydání Městských znaků v českých zemích nedošlo k celkové revizi údajů a publikování nového „kodexu“. Najdeme však několik zajímavých počínů, které je třeba zmínit.

Prvním skutečným soupisem znakových privilegií se stalo až v roce 1995 vydané útlé dílo Karla Müllera a Ivana Štarhy, v němž autoři sledovali lokality z Moravy a Slezska.¹²⁷ Není bez zajímavosti, že se jejich zájem neomezil pouze na městečka a města, ale výklad obsahuje také informace o obdobných listinách vydaných pro lokality vesnického charakteru. Na prvních třech stranách najdeme letmý přehled udělování znaků a zvolenou metodologii. Autoři pracovali pouze s dochovanými texty privilegií, nezávisle na jejich formě. Z tohoto důvodu zde nenajdeme Vranov nad Dyjí, jehož privilegium je dnes nezvěstné. Lokality jsou řazeny chronologicky, přičemž po pořadovém čísle následuje název, datum a místo vydání listiny, regest, forma dochování, jazyk, rozměry pergamenu, informace o pečeti, citace uložení listiny v archivu, popis znaku v transkribované podobě, umístění miniatury a její rozměry a heslo uzavírá literatura. Dochovála-li se listina či opis s miniaturou, najdeme její reprodukci v rámci hesla. Ne vždy však bylo možné získat veškeré informace.

Od vydání soupisu došlo k nálezům několika dalších, vesměs vesnických, znakových privilegií, zásluhou nejen autorů,¹²⁸ ale zejména archiváře Jana Štěpána z Olomouce.¹²⁹ Proto se autoři uchýlili k vydání dodatků a oprav.¹³⁰ Hesla obsažená v původním soupisu mají uvedeno i pořadové číslo, nové lokality zůstaly bez číselného označení. Struktura hesel odpovídá původní koncepci. Oprav a dodatků k existujícím heslům existuje dvanáct a zcela nových hesel deset.¹³¹

127 MÜLLER, Karel – ŠTARHA, Ivan: *Znaková privilegia měst, městeček a vsí na Moravě a ve Slezsku*. Opava 1995.

128 Viz například MÜLLER, Karel: *Privilegium na pečeť pro Újezd na Uničovsku z roku 1591*. Střední Morava: kulturně historická revue 2, 1992, s. 71–74; týž: *Znakové privilegium pro Slavonín z roku 1564*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 4(23), 1995, s. 138–140; týž: *Znakové privilegium pro Troubky z roku 1570*. Sborník Státního okresního archivu v Přerově, 1993, s. 56–60; týž: *Známé – neznámé privilegium na pečeť pro Říkovice z roku 1554*. Zpravodaj KGHO 7(34), 1988, s. 6–7; ŠTARHA, Ivan: *Znakové privilegium Maršovic*. Jižní Morava: vlastivědný sborník 35, 1996, s. 306–308.

129 ŠTĚPÁN, Jan: *Pečeť Říkovice podle privilegia Marka Khuena z roku 1554 a znakové privilegium pro Starou Ves u Přerova*. Sborník státního okresního archivu Přerov, 2007, s. 31–34; týž: *Věkem zapomenutá znaková privilegia Medlova z roku 1502 a Šumvaldu z roku 1587*. Olomoucký archivní sborník 3, 2005, s. 171–175; týž: *Znakové privilegium a pečeť Chvádkovic z roku 1551 a Šumvaldu z roku 1587*. Střední Morava. Vlastivědná revue 24, 2007, s. 89–92.

130 MÜLLER, Karel – ŠTARHA, Ivan: *Znaková privilegia měst, městeček a vsí na Moravě a ve Slezsku: Dodatky a opravy*. Opava 2009.

131 Z těchto deseti však musíme pro potřeby této práce vyjmout Kněžpole, které dnes leží v Polsku, viz tamtéž s. 4.

Z pozůstalosti Karla Lišky bylo vydáno pětisvazkové dílo o pečetích, razítkách a znacích českých a moravských měst a městeček, které shrnuje jeho celoživotní práci a přínos pro českou heraldiku a sfragistiku.¹³² První díl se zaměřuje na obecní, respektive vesnické pečeti a razítka na našem území.¹³³ Druhý se věnuje symbolům na území Moravy a Slezska.¹³⁴ Díly třetí a čtvrtý pečetím, razítkům a znakům na území Čech.¹³⁵ Poslední pátý svazek se věnuje životu a dílu Karla Lišky, které zpracovala již jako svou bakalářskou práci Martina Kornherrová.¹³⁶

První svazek obsahuje pouze vyobrazení razítek a pečetí; z námi sledovaných se zde vyskytuje pouze pět lokalit.¹³⁷ V ostatních svazcích jsou sídla řazena abecedně, pod názvem namalován znak, eventuálně znaky v různém stupni historického vývoje, a kresby pečetí. Struktura ani obvyklé chyby se příliš neliší napříč všemi svazky, a proto jako příklad uveďme pasáž pojednávající o znaku Města Albrechtic na straně 174. Nejzávažnějším shledáváme tvrzení o listině, jíž měl Ferdinand III. dne 4. srpna 1663 mimo jiné konfirmovat znak udělený v roce 1492 Vladislavem II. Znak namalovaný pod názvem lokality má pocházet z této konfirmace. Již na první pohled je zřejmé, že onu konfirmační listinu nemohl vydat Ferdinand III., neboť v roce 1663 byl již šest let po smrti. Nicméně neznáme žádnou takovou listinu ani od Leopolda I., který v té době vládl. Po letmém prozkoumání pramenů zjistíme, že listinu vydal Ferdinand I. 4. srpna 1563. Potvrdil v ní sice práva udělená králem Vladislavem II., ale znak mezi ně nepatřil. O jeho udělení prosili zástupci městečka nově, přičemž malba znaku K. Lišky odpovídá malbě znaku, jež je přiložena k suplice i konceptu listiny uloženému ve fondu Stará manipulace v Národním archivu.¹³⁸

132 Jak uvádí nakladatel PhDr. Ivo Sperát, jedná se o „ucelené vydání jeho díla“, viz LIŠKA, Karel: *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek: I. Pečeti a razítka obcí Čech, Moravy a Slezska*. Brno 2012, s. 3.

133 Totéž.

134 Týž: *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek: II. Znaky, pečeti a razítka moravských a slezských měst a městeček*. Brno 2013.

135 Týž: *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek: III/1. Znaky, pečeti a razítka českých měst a městeček A – CH*. Brno 2013; týž: *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek: III/2. Znaky, pečeti a razítka českých měst a městeček J – M*. Brno 2013; týž: *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek: IV/1. Znaky, pečeti a razítka českých měst a městeček N – Ř*. Brno 2014; týž: *Sbírka komunálních znaků, pečetí a razítek: IV/2. Znaky, pečeti a razítka českých měst a městeček S – Ž*. Brno 2014.

136 KORNHERROVÁ, Martina: *Život a dílo Karla Lišky*. Brno 2013. Bakalářská práce. Masarykova univerzita.

137 LIŠKA, K.: *Sbírka I.*: Troubky na s. 322, Doloplazy na s. 355, Šumvald na s. 373 a 411, Újezd u Uničova na s. 412 a Želechovice na s. 413.

138 Národní archiv, Stará manipulace, kart. 1766, inv. č. 2693, sg. P 106, O/2.

Významný počín, týkající se erbovních listin obecně, vznikl vytvořením jejich soupisu z Národního archivu a Státního oblastního archivu v Praze,¹³⁹ a dále dodatků k již existujícím soupisům z Archivu hlavního města Prahy¹⁴⁰ a Archivu Národního muzea.¹⁴¹ Po úvodních slovech a charakteristikách příslušných archivních fondů následuje několik studií týkajících se vymezeného tématu. Dvě z nich jsou relevantní pro námi sledované období a lokality. V první Tomáš Krejčík shrnul dosavadní poznatky na poli bádání o erbovních listinách pro města a městečka a miniaturách znaků v nich obsažených.¹⁴² Při typologii miniatur a maleb znaků v originále dochovaných listin, již uvádíme v registáři, jsme vycházeli právě z typologie sestavené T. Krejčíkem na stranách 39–41. Poté následuje studie Jana Županiče o erbu Bořků Dohalských z Dohalic, v níž autor zmiňuje i výskyt jejich erbu, respektive erbu Jana Bořka Dohalského z Dohalic ve znaku Vysokého Veselí z roku 1580.¹⁴³ V souvislosti s tématem této práce stojí za zmínku i studie Pavla Koblasy, v níž se zabýval problematikou povyšování vsí na městečka a městeček na města. Nicméně časový rozsah příspěvku zaujímá 19. a 20. století, a proto nemohla být pro

139 ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel: *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra: erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha 2014.

140 FIALA, Michal – HRDLÍČKA, Jakub – ŽUPANIČ, Jan: *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648: (edice)*. Praha 1997. I zde nalezneme několik městských privilegií, nicméně žádné z nich nebylo uděleno v době předbělohorské.

141 FIALA, Michal: *Erbovní listiny archivu Národního muzea: edice*. Praha 2001.

142 KREJČÍK, Tomáš: *Poznámky k vývoji erbovních listin pro lokality a k proměnám podob jejich erbovních miniatur*. In: ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel (edd.): *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra: erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha 2014, s. 35–42. Autor zde navázal na svůj dlouholetý zájem o problematiku erbovních privilegií a miniatur, viz např. KREJČÍK, Tomáš: *Ke studiu erbovních listin*. Archivní časopis 27, 1977, s. 145–150; též: *Šest století erbovních miniatur*. Heraldická ročenka, 1985, s. 3–36; též: *Výtvarná stránka erbovních privilegií jihomoravských měst a městeček*. Vlastivědný věstník moravský 37(2), 1985, s. 238–239; též: *Erbovní listiny jako specifický druh historického pramene*. In: FIALA, Michal (ed.): *Erbovní listiny archivu Národního muzea: edice*. Praha 2001, s. 18–33. Typologii erbovních miniatur později aplikoval na materiálu z Archivu města Brna, viz též: *Erbovní miniatury nobilitačních a erbovních listin v Archivu města Brna*. In: ČERVENÁ, Radana (ed.): *Archivum amicus historici est: sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové*. Brno 2015, s. 267–277; též: *Vybraná symbolika v erbech a pečetích horních měst*. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav – MALÍŘ, Jiří – REITINGER, Lukáš – WIHODA, Martin (edd.): *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*. Brno 2020, s. 749–763.

143 ŽUPANIČ, Jan: *Mouřenín a šachovnice – erb Bořků Dohalských z Dohalic*. In: ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel (edd.): *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra: erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha 2014, s. 43–51.

účely této práce směrodatná.¹⁴⁴ Na straně 278 začíná vlastní přehled celkem 527 privilegií. Listiny z každé instituce nezačínají znovu od čísla 1, nýbrž jsou číslovány průběžně. Přestože titul publikace zmiňuje výslovně Státní oblastní archiv, najdeme zde i privilegia z podřízených státních okresních archivů. Díky tomu se počet listin z předbělohorského období zvýšil z pouhé jedné listiny pro Opavu¹⁴⁵ o dalších šest, jmenovitě Vlastějovice, Maršovice, Lochovice, Říčany, Dolní Bousov¹⁴⁶ a Sadskou.

Jednotlivá hesla se skládají z následujících částí: číslo dle stanoveného pořadí, datace listiny, její regist a zkrácený přepis v transkribované podobě včetně podpisů a formulí rozmístěných tak, aby odpovídaly původnímu layoutu listiny. Následně je uveden stav dochování s rozměry pergamenu a popis pečeti, citace archivního fondu a odkaz na literaturu. Výklad o listině pro Opavu obsahuje pouze odkaz na archivní fond; rozměry znaku ani jiné podrobnosti se zde neuvádějí. Na stranách 808–1024 si můžeme prohlédnout miniatury ve velkoryse pojaté obrazové příloze.

Bez pozornosti nesmí zůstat odborné studie, články a další příspěvky k danému tématu, které na tomto místě nelze z kapacitních důvodů postihnout v úplnosti. Obecněji zaměřené krátké příspěvky, které vypracoval Karel Liška k výročí měst a městeček, najdeme v Heraldické ročence v letech 1975–1983.¹⁴⁷ Důležitou a velmi záslužnou práci odvedl Ivan Štarha, který se zabýval zejména jihomoravským regionem.¹⁴⁸ Stejně tak je třeba připomenout dlouholeté zaměření Tomáše Krejčíka na erbovní listiny obecně.¹⁴⁹ Kromě toho vznikla

144 KOBLASA, Pavel: *Proces povyšování obcí na města*. In: ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel (edd.): *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra: erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha 2014, s. 123–126.

145 ŽUPANIČ, J. – FIALA, M. – KOBLASA, P.: *Šlechtický archiv*, s. 681, č. 351.

146 V tomto pořadí tamtéž na s. 515–518, č. 203–207. K Sadské existují tři konfirmace uvedené tamtéž na s. 537–538, č. 216; 554–555, č. 226; 573–574, č. 240.

147 Pro účely této práce však nedošlo k využití všech ročníků Heraldické ročenky ze zmíněných let, ale pouze těch, které byly vydané v letech 1975, 1977, 1978, 1980, 1982 a 1983.

148 Viz např. jeho studii o prvních vesnických pečetích, která s naším tématem souvisí – ŠTARHA, Ivan: *Ke vzniku nejstarších vesnických pečeti na Moravě*. Heraldika. Bulletin pro pomocné vědy historické 10(1), 1977, s. 6–38. Ke znakům uvedme příspěvek též: *České listiny městeček Znojemska*. Jižní Morava: vlastivědný sborník 13, 1977, s. 145–191, kde autor přinesl i přepis předmětných listin; též: *Výročí jihomoravských měst a městeček*. GHI 5(3), 1985, s. 214–222. Autor se věnoval také otázce znaků vesnic, viz např. též: *Nejstarší vesnické znaky na Moravě*. Archivní časopis 42(3), 1992, s. 208–212; či též: *Znaky našich měst a vesnic*. Malovaný kraj: Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 34(1), 1998, s. 29.

149 Studie citované na s. 41 v pozn. 142.

celá řada příspěvků, jejichž autoři cílili na jednotliviny, v předních pozicích již jmenovaní Karel Liška¹⁵⁰ a Ivan Štarha.¹⁵¹ Velmi přínosná je rovněž práce Karla Müllera a Jana Štěpána, kteří objevili několik vesnických znakových privilegií.¹⁵² Heraldické rešerše a studie vydává heraldik z Roudnice nad Labem Stanislav Kasík, z jehož pera vzniklo značné množství prací zaměřených na českou komunální heraldiku a sfragistiku. Pro tuto práci byly využity jeho studie o znacích Adamova, Bíliny, Horního Slavkova, Hrádku nad Nisou, Chudenic, Krásna a Vilémova.¹⁵³

Dosud jsme sledovali heraldické a potažmo sfragistické práce, existuje však i množství publikací, jejichž autoři se pokusili přinést dějiny jednotlivých obcí, v nichž se často hovoří i o udělení znaku. Stejně jako v případě studií a článků, je pro jejich množství nelze na tomto místě postihnout všechny, a proto se o nich zmíníme jen krátce. Autoři pojímali svá díla rozdílně, někteří pouze jako letmý přehled dějin, jiní přinesli poctivě a podrobně zpracované dílo. Protože se k vypracování těchto děl nezřídka uchýlili i autoři bez potřebné průpravy historickým vzděláním, docházelo k opomenutí některých faktů.¹⁵⁴ Co bychom však mohli uvést jako závažný nedostatek při srovnání s prací s historickými prameny, je vynechávání odborné literatury, což dohromady poukazuje na nezvládnutí základní heuristiky.¹⁵⁵

Nakonec se ještě stručně zmiňme o diplomových pracích, neboť zejména v nich bychom měli sledovat zárodky a směřování budoucí práce na poli komunální heraldiky. Bohužel jsme při hledání prací byli limitováni možnostmi dálkového

150 LIŠKA, Karel: *O znaku města Ostrova nad Ohří*. Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze 8, 1975, s. 4–5.

151 ŠTARHA, Ivan: *Starší znakové privilegium Rosic*. Jižní Morava: vlastivědný sborník 5, 1969, s. 133–135; týž: *Znakové privilegium Podhradí*. Jižní Morava: vlastivědný sborník 13, 1977, s. 191–192; týž: *K povýšení Dolních Kounic (okr. Brno-venkov) na město*. Vlastivědný věstník moravský, 1978, s. 80–81.

152 Studie citovány na s. 43 v pozn. 128 a 129.

153 Jejich kompletní přehled se nachází na portálu Heraldické Terminologické Konvence: Historické městské znaky – rešerše a studie. In: *Heraldická Terminologická konvence* [online]. Dostupné z: <http://www.heraldika-terminologie.cz/stranka-historicke-mestske-znaky-reserse-a-studie-104> [cit. 17. 3. 2021].

154 Hovoříme pouze o souvislostech s předbělohorským obdobím, nikoli o publikacích jako celku.

155 Zmiňme například knihu o dějinách Lokte, v níž se uvádí, že není známo, kdy město získalo znak, a to i přesto, že se dodnes dochoval originál znakového privilegia, viz KAŠIČKA, František – NECHVÁTAL, Bořivoj: *Loket*. Praha 1983, s. 59–60.

přístupu.¹⁵⁶ Na internetu se často nachází práce staré pouze deset let a méně. Komunální heraldice obecně bylo nejvíce pozornosti věnováno na Masarykově univerzitě v Brně, kde jsme zaevidovali dvanáct prací z let 2011–2023. Rozbor jednotlivých prací by vyžadoval značné místo, a proto se smíříme s povšechnými poznatky. Lze říci, že se téměř všechny zabývaly současnou komunální heraldikou. Jedná se většinou o soupisy znaků udělených v určitém období obcím daného okresu. Jejich struktura a klady a zápory se více či méně shodují. Závěrečné práce často neobsahují zmínky o udělení znaků v minulosti, pročez postrádáme jakýkoli odkaz na listiny či jejich opisy. Došlo-li k uvedení o udělení znaku, nebyl citován archivní pramen. Nedocházelo ani ke komparacím miniatur či znění popisů s pečetními poli dochovaných pečetí. Někdy se autoři prací spokojili s citováním literatury namísto citace uložení v archivu. Celkově tedy musíme konstatovat, že obhájené závěrečné práce, minimálně z výše uvedených ohledů, nemohou být užity pro další naši práci.

Na předchozích řádcích jsme se pokusili stručně nastínit cestu, jíž se ubíral výzkum komunálních znakových privilegií, eventuálně znaků udělených v předbělohorském období, tuzemskými badateli. Vzniklo mnoho publikací, studií, článků a dalších příspěvků, které se o erbovních listinách zmiňují většinou pouze v souvislosti s výkladem o počátcích městských znaků v daném teritoriu či vývoji jednotlivých znaků. Přestože jsme je nemohli postihnout všechny, můžeme říci, že v nich často nedocházelo k potřebnému kritickému hodnocení pramenů, nýbrž tyto prameny posloužily pouze jako zdroj informací. Takové počínání jistě nelze autorům vytýkat, neboť podrobnější diplomatický a heraldický rozbor by často nevedl k naplnění jimi stanovených cílů.

Bohužel jsme nedokázali postřehnout žádné dílo, které by tyto prameny analyticky zpracovalo a mohlo tak sloužit jako odrazový můstek pro další bádání. Právě absence takového díla má dle našeho názoru za následek opakování omylů od dob V. R. Widimského, což považujeme za tristní situaci. Vyplnění pověstného „prázdného místa“ se stalo jedním z impulsů ke zpracování předkládané publikace.

Vrátíme-li se k otázce vyslovené v úvodu kapitoly, zjistíme, že míra přístupu ke znakovým privilegiím se různila podle volby metody zpracování děl svými autory či autorskými kolektivy. Jednoznačně lze říci, že ať už chápali institut znakového privilegia ve smyslu originální listiny či textu v jakékoli formě dochování,

156 Vyhledávání proběhlo na veřejných portálech Karlovy univerzity v Praze, Masarykovy univerzity v Brně, Ostravské univerzity, Západočeské univerzity v Plzni, Univerzity Palackého v Olomouci, Univerzity v Hradci Králové a Univerzity v Pardubicích. Mimoto také portál theses.cz. Hledanými výrazy byly: heraldika, erb, znak, privilegium, listina, erbovní, znakové.

nezřídka docházelo k uvádění mylných informací. A to i v případech, kdy se na dochované prameny autoři hesel přímo odvolávali. U studentských prací jsme odkazy na archivní prameny nacházeli sporadicky, což považujeme za znepokojující, neboť kdo jiný by měl pracovat s historickými podklady, než studenti historických věd? Znamé heslo „ad fontes“ proto není pouhou „okřídlenou“ formulí, ale opětovně se ukazuje jeho nadčasovost.

3 PRAMENNÁ ZÁKLADNA

V průběhu sběru dat k předbělohorským znakovým listinám bylo zjištěno, že pro získání relevantních údajů jedním člověkem není možné ani efektivní ověřit uložení veškerých dostupných pramenů v paměťových institucích, a proto bude zohledněn vždy primární pramen, tedy takové vyhotovení, které se dochovalo v plném znění. Kromě toho muselo být zohledněno hledisko právní relevance textů, tudíž měly absolutní přednost v originále dochované na pergamentu psané listiny. Pokud se listina nebo její obrazová reprodukce nedochovala, muselo dojít k využití ověřených opisů. Nejčastěji měly podobu panovnických konfirmací, které obsahovaly in extenso opsané privilegium a často i malbu znaku. V jiných případech se dochovaly vidimy, tedy opisy ověřené pečeti příslušného královského města. Vyjma listiny pro Chotusice, jejíž originál je uložen v Národním archivu, se všechen uvedený materiál nacházel ve státních okresních archivech (dále jen SOKA) či archivech měst, jmenovitě listina pro Třebovice je uložena v Archivu města Ostravy a listina pro Plzeň v Archivu města Plzně. Ve dvou případech se pohřešuje originální listina, avšak existuje alespoň její obrazová reprodukce. Jedná se o listiny pro Jiřetín pod Jedlovou a Loučnou pod Klínovcem. Zatímco první jmenovaná se nachází v SOKA Děčín, pro druhou bylo nutné se obrátit na městskou knihovnu v Žitavě.

V četných případech došlo k využití salbuchů, tedy obsáhlých královských register, které uchovává Národní archiv. Zjednodušeně můžeme říci, že se jedná o dvojí formu panovnických register. První forma dochovaných register pochází z období vlády Ferdinanda I. a Maxmiliána II. Hovoříme o kancelářských knihách, do nichž byly opisovány koncepty privilegií, v nichž docházelo k vynechávání opakujících se formulací.¹⁵⁷ Dagmar Culková přímo k salbuchům uvádí, že

---

157 Viz např. inventář k fondům Stará manipulace a Salbuchy v Národním archivu, jež sestavili František Roubík, Josef Kollmann a Dagmar Culková; dále viz např. FIALA, Michal: *Tři studie k české*

„registra vznikala současně s vyhotovením písemnosti, někdy ovšem i s určitým časovým odstupem, bylo-li agendy velké množství, nikoli jako organická součást kancelářského postupu. /.../ Zápisy daly se podle konceptu, který zůstával v registratuře, kdežto originál byl doručen adresátovi“. ¹⁵⁸ Opisy začínaly zvětšeným nadpisem ve formě regestu. Jednou ze zkracovaných formulí byla intitulace, a proto obsahuje pouze začáteční slova doplněná zkratkou „a tak dále“ v latinském znění „et cetera“, respektive zkratce „etc.“, která naznačovala obvyklou podobu příslušné formule. Opis listiny začínal slovy „*My Ferdinand etc., oznamujem /.../*“. V následujících opisech můžeme sledovat ještě odkazy na bezprostředně předcházející opisy, v nichž se určitá skutečnost vyskytovala, a posléze ji nebylo třeba opakovat, typicky datace, kde písař učinil odkaz na předchozí v závislosti jeho vydání – odkaz v takovém případě směřoval ke dni, měsíci či roku a měl ustálenou podobu latinských slov „*ut supra*“ či zkratky „*uts*“. U významně zkrácených opisů listin pro Radonice, Troskotovice, Chropyni, Litenčice a Prosiměřice ¹⁵⁹ se průběžně vyskytují ještě další latinské odkazy, které nemíří vždy ke konkrétním formulacím vyskytujícím se v předchozím zápisu, ale k všeobecné formě diktátu listin tohoto typu. Písař provedl zkratky opět latinsky slovy „*ut in forma superiori*“, „*ut in forma communi*“ či „*ut in forma generi*“.

Druhou řadu salbuchů tvoří opisy privilegií a panovnických konfirmací, ¹⁶⁰ přičemž opisované listiny neměly být vydány dříve než v roce 1580. Privilegia dochovaná ve druhé řadě salbuchů lze považovat za plnohodnotná, co se týče právní validity textů listin. Znaky do salbuchů malovány nebyly, nicméně se na příslušných místech nachází prázdná obdélníková pole, jež alespoň osvědčují, že miniatura v opisované listině byla zahrnuta. Číslování salbuchů odpovídá původní vídeňské řadě, kdy se počíná od druhé řady a salbuchy první řady mají pořadová čísla až 283–287.

---

renesanční heraldice (Znaky měšťanů Starého Města pražského v letech 1526–1618 ve světle salbuchů). Do-
končení z Heraldické ročenky 1993. Heraldická ročenka, 1994, s. 8.

158 CULKOVÁ, Dagmar: *Salbuchy*. Genealogické a heraldické listy 28(1), 2008, s. 25–37. Můžeme se odvolat i na zvyklosti kanceláře Vladislava II., jež představil MACEK, Josef: *O listinách, listech a kanceláři Vladislava Jagellonského (1471–1490)*. Sborník archivních prací 2(1), 1952, s. 82–83.

159 Zápisy budou podrobněji rozebrány v předmluvě k rozboru formuláře na s. 118–122.

160 Na tomto místě připomeňme, že v roce 1659 Leopold I. vydal patent, jímž nařizoval, aby příjemci šlechtických listin z rakouských zemí nechali svá privilegia potvrdit, neboť podle něj často užívali práva, která již pozbyla platnosti. Touto akcí tedy mělo dojít k revizi právního pořádku v rakouských zemích. V českých zemích podobný patent vydal Josef I. v roce 1705 a poté ještě Karel VI. v roce 1721, nestanovili však povinnost konfirmování, viz např. HOUZAR, Petr: *Erbovní listiny Marie Terezie pro česká a moravská města*. Genealogické a heraldické informace 37, 2017, s. 59; podrobněji pak problematiku konfirmací zkoumal VAŠKŮ, Vladimír: *Panovnické konfirmace pro moravské kláštery v 18. století: novověké úřední revize středověkých a raně novověkých listin*. Brno 1981, s. 9–18.

Obdobně byly do register opisovány i listiny vydané biskupskou kanceláří v Olomouci. Jiná znění známe z kopiářů, tedy knih došlých písemností vedených příjemci.

Poslední typ pramenů reprezentují žádnou autoritou neověřené, tedy prosté, opisy a konečně koncepty. Nacházejí se nejen v SOKA, ale i ve fondech Česká dvorská kancelář (ČDK) a Stará manipulace (SM) v Národním archivu, či jiných paměťových institucích, například opis listiny pro Chudenice, který je uložen v místním muzeu. Prosté opisy byly vyhotovovány v plném znění a minimálně v jednom případě je doloženo, že se současně jedná o překlad do německého jazyka. Práce s koncepty nemohla přinést stejné výsledky jako práce s listinami či jejich plnými opisy, což příslušné lokality limitovalo téměř ve všech kapitolách.

V Národním archivu byly dále studovány fondy Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv a České gubernium.

Nakonec zmiňme deperdita, jež pro celý soubor předbělohorských znakových privilegií evidujeme celkem tři, a to listiny Petra Čertorejského z Čertorej pro Vranov nad Dyjí z roku 1568, listinu Maxmiliána II. pro Kdyni z roku 1570 a listinu Františka z Thurnu pro Březí z roku 1585.

V ideálních podmínkách probíhaly práce přímo s dochovaným materiálem, nicméně v několika případech nebylo z nejrůznějších příčin možné se k pramenům dostat, a proto došlo k využití přepisů textů listin pro potřeby studií. Zejména přepis listiny Jiřího z Karlovic pro město Jirkov.¹⁶¹ Některé prameny dnes již neexistují, a proto zbývá přepis jako jediné svědectví. V případě Bělkovic se přepis nachází v listinář Selského archivu.¹⁶² Část listiny pro Černovír byla opsána do novin Našinec.¹⁶³

Velmi často nebylo rovněž možné dostavit se do každé instituce osobně, a proto jsme uvítali možnost studia digitálních vyhotovení listin, která jsou buď zpřístupněna na nejrůznějších internetových portálech, nebo byly ochotně poskytnuty pracovníky příslušných archivů i jiných paměťových institucí. Za poskytnutou významnou pomoc patří všem zúčastněným veliký dík.

Nakonec se zmiňme o materiálu, který pro účely nedošel uplatnění, nicméně považujeme za vhodné jej alespoň připomenout jako další možnosti při bádání na poli komunální heraldiky obecně. Na prvním místě se jedná o Rybičkovu

161 RAK, Petr: *Znakové privilegium*. In: BOBKOVÁ, Lenka – KAISEROVÁ, Kristina (edd.): *Vindemia*. Sborník k 60. narozeninám Ivana Martinovského. Ústí nad Labem 1997, s. 43–54.

162 *Listinář „Selského archivu“*. Olomouc 4(4), 1905, č. 249.

163 *Z paměti černovířských*. Našinec XXVII, č. 93, 1901, s. 1.

sbírku opisů městských privilegií, kterou uchovává Národní archiv.¹⁶⁴ Antonín Rybička se dlouhodobě zajímal o městská práva a privilegia a v této sbírce shromáždil jejich české, latinské a německé opisy nejen z českých, ale i zahraničních archivů. Četné opisy byly publikovány v Pomůckách pro domácí heraldiku a sfragistiku.¹⁶⁵

Za zmínku jistě stojí i v první třetině 19. století pořízená Eichlerova topografická sbírka v Archivu Národního muzea, která byla založena na dotazníkové akci Josefa Eichlera.¹⁶⁶ Tento profesor malostranského gymnázia se zajímal o různé informace z dějin i současnosti všech lokalit pro zpracování Topografie Čech. Ve sbírce se nachází údaje nejrozumnějšího charakteru množstevně diferencované podle materiálu, znalostí, ale i ochoty místních představitelů či farářů. Pro naše potřeby je třeba vyzdvihnout nejen opisy archiválií, ale i otisky pečeti, a to nejen pečetidel platných v době pořízení sbírky, nýbrž všech, které byly k nalezení při jednotlivých úřadech.

V letech 1967–1970 se uskutečnila akce, jejímž výsledkem mělo být vydání publikace o znacích měst a městysů na území České socialistické republiky. Pracovníci příslušných archivů dostali za úkol shromáždit podklady, které následně zpracovala Komise pro otázky znaků měst pod vedením ředitele Archivu hlavního města Prahy Jiřího Čarka. V Národním archivu se ve fondu Ministerstvo vnitra ČSR/ČR, Praha nachází například přepsané listiny, které jsou v digitalizované formě přístupné na počítačích v badatelně.

164 Národní archiv v Praze, Sbírka Rybičkova opisů městských privilegií 1197–1784.

165 Citováno na s. 16 v pozn. 43.

166 Archiv Národního muzea, Sbírka G – Eichlerova topografická sbírka 1825–1832; viz také např. WOITSCHOVÁ, Klára: *Otisky dějin. Pečeti Eichlerovy sbírky*. Praha 2013.

4 ZNAKOVÉ PRIVILEGIUM – POJEM A TYPOLOGIE

Termínem erbovní listina či znakové privilegium zjednodušeně označujeme dokument, jehož prostřednictvím vydavatel dává příjemci znak. Byl takto institut znakového privilegia chápán i v minulosti? Z níže chronologicky seřazených titulů zaměřených na městské znaky v našich zemích byly excerpovány pasáže, které obsahují zmínku o znakových privilegiích jako pramenech heraldiky:

Vojtěch Král z Dobré Vody: „*Teprve přizpůsobením, přidáním nebo zaměněním a jinou úpravou povstaly později ze starých pečetí znaky městské, nejčastěji z dobré vůle a milosti krále samého, někdy na přímělu a prosbu dědičného pána nebo patrona města udělené, při kteréžto příležitosti jednotlivé části nebo celé znaky obdarovatele přibírány bývaly do nových znaků městských. O znacích městských, nyní obvyklých, o nichž se dopátrati nelze, kým a kdy městu uděleny byly, možno se vší určitostí předpokládati, že povstaly samovolně z bývalých pečetí městských a že časem mlčky nabyly uznání a platnosti, z pravidla pak se tvrdí že listina obdarovací nebo potvrzovací v některé válce přišla na zmar.*“¹⁶⁷

Martin Kolář a August Sedláček: „*Každý erb, jehož kdo právem užívá, možno zkoušce podrobiti, t. j. přesvědčiti se, odkud pochází. Při tom se najde, že jsou dvojce erby, předně takové, které byly vydrženy nad paměť lidskou a takové, které byly udílěny. U oněch důkaz se vede pečetmi na starých listech, památníky, erbovníky a jinými prameny heraldiky, u těchto erbovním listem, t. j. listem takovým, kterým osoba k tomu oprávněná komusi erb udělila.*“¹⁶⁸

167 KRÁL Z DOBRÉ VODY, V.: *Znaky*, nestránkováno. Téměř doslovně stejné tvrzení obsahuje i Heraldika téhož autora, viz též: *Heraldika: Souhrn pravidel a předpisův znakových se zvláštním zřetelem ku zemím koruny České*. Praha 1901, s. 230.

168 KOLÁŘ, Martin – SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika I. Část všeobecná*. Praha 1902, s. 43.

Ladislav Baletka: „*Důraz na pečeti a případně znaková privilegia, pokud jsou zachována, při sledování vývoje městských znaků umožnil odhalit množství různých mylných názorů a tvrzení, které se nahromadily zvláště v regionální historické literatuře v minulých desetiletích. Řada pramenů ještě nemohla být řádně využita, a proto si práce nechce klást nároky na úplnost.*“¹⁶⁹

Vladimír Ruda: „*/.../ kdy nastává přechod od městských symbolů v pečetích ke skutečným městským znakům. K této otázce nám mohou říci mnoho listiny, udělující právo jejich užívání.*“¹⁷⁰

Alois Příbyl: „*Pro studium městských erbů a sledování jejich vývoje mají prvořadý význam zachované panovnícké erbovní listy a majestáty, ve kterých byly udělovány městské znaky nebo polepšovány stávající přidáním různých znamení nebo symbolů.*“¹⁷¹

Jaroslav Dřímál: „*Základním pramenem k vlastnímu výkladu o znacích byla autorům znaková privilegia, kterých bylo pro jihomoravská města a městečka sice vydáno několik desítek, v originále se jich však zachovalo velmi málo.*“¹⁷²

Tomáš Krejčík: „*Jedním z nejvýznamnějších pramenů heraldiky jsou nesporně erbovní listiny. Přináší řadu poznatků ke konkrétním erbům, z oblasti heraldického práva, k poznání pravidel blasonů nebo heraldické terminologie. /.../ V jejich rozboru můžeme najít odpovědi na otázky, jaká byla nobilitační politika jednotlivých panovníků nebo jak se měnil okruh osob, které erb získávaly.*“¹⁷³

Jiří Čarek: „*Nejdůležitějším pramenem pro studium městské heraldiky jsou privilegia a pečeti. Bohužel erbovní privilegia propadla příliš často zkáze při požárech radnic, takže se jich uchovalo v originálech jenom asi 140; k tomu musíme připočítat ještě několik desítek originálních privilegií na polepšení nebo prosté potvrzení starších znaků. Vcelku nám tedy tento prvořadý pramen, který spolehlivě zodpovídá otázky po stáří a podobě znaku, pomáhá jen v menšině případů.*“¹⁷⁴

Jan Pelant: „*Zvýšenou pozornost věnuje [autor] zachovaným znakovým privilegiím, a to jak jejich originálům, tak i jejich různým opisům a konfirmacím.*“¹⁷⁵

169 BALETKA, L.: *Znaky měst a městeček*, s. 168.

170 RUDA, V. a kol.: *Znaky*, s. 16.

171 PŘIBYL, A. – LIŠKA, K.: *Znaky*, s. 21.

172 DŘÍMÁL, J. – ŠTARHA, I.: *Znaky*, s. 10. Dále je uvedeno, jakým způsobem autoři hesel k privilegiím přistupovali, respektive které informace z nich se promítly do předem stanovené struktury hesel.

173 KREJČÍK, Tomáš: *Ke studiu erbovních listin*. In: Sborník příspěvků 1. setkání genealogů a heraldiků v Ostravě 18.–19. 10. 1980. Ostrava 1980, s. 38.

174 ČAREK, J.: *Městské znaky*, s. 19.

175 PELANT, J.: *Znaky*, s. 7.

Citované pasáže zaujímají časové období přelomu 19. a 20. století a posléze let 1971–1985.¹⁷⁶ Od počátku jednotliví autoři přistupovali k těmto pramenům jako k nejdůležitějším a závazným. Vladimír Ruda v nich dokonce neviděl jen prostředky pro výzkum znaků samotných, ale také prameny, které by mohly osvětlit otázky související se vznikem institutu městského znaku.

Někteří badatelé o znakových privilegiích uvažovali pouze v intencích originálních pergamenových listin, teprve J. Pelant jednoznačně chápal pojem znakového privilegia nejen jako originální listinu, ale i všechny formy jeho dochování. Jistý náznak můžeme spatřovat již u J. Dřímala, nicméně až J. Pelant vyslovil tuto tezi jako první. J. Čarek se k originálním listinám obracel ve věci stáří a podobě znaku. Zde lze jednoznačně souhlasit pouze s druhým faktem, neboť ověřené opisy jsou téměř vždy opatřeny i datovací formulí, která dokáže určit stáří znaku ve stejné míře jako originální listina.¹⁷⁷ Tímto pomyslný seznam pramenů nabývá na četnosti, neboť originály zaujímají přibližně polovinu pramenů.

Závěrem k pojmu znakové privilegium můžeme konstatovat, že jím rozumíme pergamenovou listinu a jakoukoli relevantní reprodukci jejího textu a obrazu ve smyslu diplomatických kategorií ověřených a neověřených opisů. Při výzkumu konceptu jakožto jediného dochovaného znění listiny musíme mít na paměti, že existence konceptu neznamena automaticky, že došlo k vydání listiny, nýbrž musí existovat odůvodněný předpoklad, ideálně například při dochování otisku pečeti s datem vydání listiny. Znakové privilegium stanoví zejména, kdy a kým byl znak udělen a dochovalo-li se ve formě originální listiny, jejíž součástí tvoří popis znaku a jeho malba, i jeho přesnou podobu. Pro nejednoznačnou vypovídací hodnotu osamocených popisů je třeba při absenci malby k výzkumu znaku využít sekundární prameny, nejčastěji pečeti vyhotovené po vydání listiny.

Z předbělohorského období evidujeme 156 privilegií, které bylo možné, dle předem stanovených kritérií, zahrnout do výkladu. Kromě otázky týkající se chápání institutu znakového privilegia, si dále klademe otázku, dle jakých měřítek můžeme tyto písemnosti zohlednit pro další výzkum. Dospěli jsme k šesti hlediskům – podle vydavatele, příjemce, petitora, obsahu, užitého jazyka a výskytu

¹⁷⁶ V publikacích, které byly vydány v mezidobí, jsme žádnou definici znakového privilegia, z níž by bylo možné tušit přístup autora k tomuto prameni, nezaznamenali. Rovněž existuje několik definic v pracích z novější doby, nicméně tyto se týkají především listin pro fyzické osoby či cechy, viz například soupis Erbovních listin v Archivu Národního muzea citovaný na s. 41 v pozn. 141.

¹⁷⁷ Nicméně i podoba znaku může být v opise stanovena jednoznačně, jedná-li se o konfirmaci s vyobrazením. Texty opisů, jejichž součástí netvořila malba znaku, mohou pomoci zejména u jedno-duše pojatých znaků. U složitějších je již třeba brát na zřetel (nedokonalé) popisy.

miniatury v souvislosti s jejím ohlášením. Pod římskými čísly se nachází tyto hlavní skupiny, pod arabskými podskupiny.

I. Podle vydavatele

Erbovní privilegia bývají tradičně dělena na panovnická, palatinátní a vrchnostenská. Naznačenou klasifikaci však nepovažujeme za dostatečnou, neboť panovník a palatin bývali rovněž vlastníci lokalit, jimž udělovali privilegia, tedy byli rovněž svého druhu vrchnost. Z naznačeného důvodu rozlišujeme pro naši další práci vydavatele dvojího typu podle toho, jakými výsadami byli oprávněni příjemce nadat. Do první kategorie spadá panovník a osoby, na něž panovník či římský císař delegoval své výsadní pravomoci, tedy palatinové. Druhou skupinu tvoří osoby, které mohly lokality obdařit nanejvýš pečeti a znakem, ale nesměly je například povýšit na městečko či město. Zde hovoříme o vrchnostech, jimiž pro účely této knihy a v dobovém kontextu rozumíme osoby šlechtické a církevní. Například olomoucký biskup Stanislav I. Thurzo udělil právo pečeti Staré Vsi, ale když chtěl povýšit Šlapanice na městečko, musel se s prosbou obrátit na panovníka. Ojedinělý a z naznačeného schématu vybočující případ tvoří listina papeže Řehoře XIII. pro Plzeň z roku 1578.

1a) Listiny, které vydal panovník, zaujímají v našem souboru převážnou většinu, celkem 125 ze 156. Z tohoto počtu vydal téměř polovinu Ferdinand I., přesněji 73 listin,¹⁷⁸ Maxmilián II. vydal 16 privilegií,¹⁷⁹ Rudolf II. 33¹⁸⁰ a Matyáš II. tři.¹⁸¹

178 Příjemci listin byly Hora Svaté Kateřiny, Šlapanice, Radonice, Třebovice, Miroslav, Vrchlabí, Dambořice, Rosice, Litenčice, Chropyně, Kokory, Troskotovice, Jaroslavice, Rychnov nad Malší, Čkyně, Pačlavič, Vlachovo Březí, Vlasatice, Olbramkostel, Budišov, Tvrdonice, Sedlice, Myslibořice, Štítary, Vlastějovice, Žehušice, Žlutice, Cehnice, Opatov, Prosiměřice, Šafov, Lhenice, Strážov, Chabařovice (č. 37), Město Touškov, Divišov, Pňovany, Sedlec, Horšovský Týn, Jáchymov, Přísečnice, Jiříkov, Horní Slavkov, Krásno, Kralovice, Kralupy u Chomutova, Štětí, Chabařovice (č. 51), Bělčice, Bílina, Horní Kounice, Horní Blatná, Vémyslice, Vlachovice, Bělčice, Dolní Dobrá Voda, Doubravice nad Svitavou, Dobrovice, Líšeň, Mikulovice, Žihle, Hroznová Lhota, Loket, Kladno, Smidary, Šumperk, Rokycany, Sadská, Hora Svatého Šebestiána, Nové Veselí, Město Albrechtice, Němčice nad Hanou a Dalešice.

179 Příjemci listin byly Horní Dunajovice, Maršovice (č. 84), Biskupice, Chřibská, Chrastava (č. 89) Kdyně, Všeruby, Dolní Kounice, Podhradí nad Dyjí, Chabařovice, Hustopeče, Kašperské Hory, Lochovice, Libáň, Chrastava (č. 101) a Říčany.

180 Příjemci listin byly Liberec, Heřmanův Městec, Jedovnice, Opava, Vysoké Veselí, Bystřice nad Pernštejnem, Sobotka, Jívová, Chrastava, Hrádek nad Nisou, Svitávka, Rudolfov, Zákupy, Vilémov, Hostouň, Rumburk, Jiřetín pod Jedlovou, Stará Říše, Strachotice, Chudenice, Oloví, Adamov, Polešovice, Poběžovice, Mikulov, Nehvizdy, Dolní Bousov, Lovosice, Chotusice, Bor, Ostrov, Oleksovice a Hartmanice.

181 Příjemci listin byly Výsluní, Kladruby a Loučná pod Klínovcem.

1b) Palatinátní listiny jsou v našem souboru výjimečným jevem, neboť známe pouze čtyři exempláře. Tři pochází od Františka z Thurnu, jenž polepšil znaky Havlíčkovu Brodu v roce 1566 a Dolním Dunajovicím v roce 1580 a dal znak Břeží v roce 1585. Čtvrtou vydal Jiří z Karlovic pro město Jirkov v roce 1588.

František z Thurnu palatinátní právo zdědil po svém otci Vítovi, jemuž jej udělil císař Karel V.; Jiří z Karlovic vydal svou listinu z moci jemu udělené Maximiliánem II.,¹⁸² kteréžto skutečnosti obsahují narace zmíněných privilegií.

2a) Do další kategorie řadíme čtrnáct listin vydaných šlechtici jako pány dominia, tedy bez zvláštního povolení českého panovníka či římského císaře. Jeví se jako velmi pravděpodobné, že listiny pro vsi nebyly panovníkem chápány jako ohrožování jeho práv, avšak mezi příjemci najdeme i městečka. Jednotlivým prvkem této skupiny listin lze spatřovat pouhé udělení pečeti či znaku, tedy nedocházelo k udělení jiných práv, která si vyhrazoval král, například povýšení vsi na městečko či městečka na město. Nejstarší z této skupiny je listina Jana III. z Rožmberka, již dal pečeť městečku Vyššímu Brodu v roce 1528. Místokancléř pro německé záležitosti Jiří Mehl ze Střelice konfirmoval roku 1568 privilegia bývalých vlastníků městečka Chrástavy a následně jí polepšil znak. Ze stejného roku pochází listina Petra Čertorejského z Čertoreje, který dal Vranovu nad Dyjí různá práva, mezi nimi i pečeť. Poměrně činným vydavatelem byl český nejvyšší kancléř Vratislav II. z Pernštejna, který udělil znak Troubkám v roce 1570, Držovicím v roce 1571 a Čehovicím v roce 1577. Následuje zápis o udělení znaku městečku Stárkovu v roce 1573, který se dochoval v pozemkové knize městečka z let 1565–1586; ze zápisu se můžeme dozvědět, že povolení, aby si Stárkovští mohli dát vyhotovit pečetidlo se znamením, dostali od Hertvíka Žehušíckého z Nestajova. Jan Žalkovský z Žalkovic vydal tři listiny, a to pro vsi Pivín v roce 1580, Maršovice v roce 1592 a Doloplazy v roce 1610. Další listiny vydal kníže Karel II. z Minsterberka vsi Želechovice v roce 1583 a Újezd u Uničova v roce 1591. Poté privilegium Jana Šembery Černohorského z Boskovic, který dal roku 1587 právo na pečeť vsi Šumvaldu. Skupinu uzavírá Petr Vok z Rožmberka, který potvrdil znak městečku Vyššímu Brodu v roce 1608.

2b) Významnou součást tvoří listiny vydané olomouckými biskupy, jakožto lenními pány, jmenovitě Stanislavem I. Thurzem pro Bělkovice v roce 1527 a Starou Ves u Přerova v roce 1536, Janem XVI. Dubraviem pro Chválkovice v roce 1551, Markem Khuenem pro Říkovice v roce 1554 a Slavonín o deset let později, Stanislavem II. Pavlovským pro Závodí v roce 1585 a Františkem z Ditrichštejna

¹⁸² Původně však měl Jirkov znak obdržet od Kryštofa z Karlovic, jemuž palatinátní právo udělil Karel V. Pro Kryštofovu brzkou smrt však již nedošlo k legitimování právního aktu formou vydání listiny.

pro Žďár nad Sázavou, Vojnův Městec, obě v roce 1607, Budišov nad Budišovkou v roce 1613 a Příbor v roce 1615.

Stejně jako v případě privilegií papežských, máme povědomí o jediném znaku, který udělil opat. V roce 1558 dal znak představený kláštera Hradiště u Olomouce Kašpar z Litovle vsi Černovíru.

Mezi vrchnost se řadily i církevní řády. V našem souboru zaznamenáváme jedinou lokalitu, jemuž udělil pečeť představený řádu. Jmenovitě velkopřevor řádu johanitů Matouš Děpolt z Lobkovic udělil pečeť městečku Radomyšli v roce 1605. Nedochovala se však listina, ale zápis o udělení pečeti v gruntovní knize městečka Radomyšle.¹⁸³

II. Podle příjemce¹⁸⁴

Příjemci znakových privilegií byly v námi zkoumaném souboru výhradně právnické osoby, respektive města, městečka a vsi, přičemž první dvě kategorie zaujímají i lokality, jimž byl jejich status listinou zvýšen. Byla-li ves povýšena na městečko, počítáme lokalitu mezi městečka apod.

1a) Listiny pro města tvoří téměř pětinu celkového objemu privilegií. Z devětatdacetí příjemců patřilo třináct do králova komorního majetku;¹⁸⁵ jedenáct držela šlechta,¹⁸⁶ a čtyři církev.¹⁸⁷ Zvlášť je třeba uvést Horu Svatého Šebestiána náležející k chomutovskému panství, které patřilo synovi Ferdinanda I. Ferdinandovi II. Tyrolskému.

1b) V devíti listinách došlo k povýšení městečka na město, přičemž ne vždy bylo povýšené město předtím jmenováno přímo jako městečko (v německých

183 V zápisu v knize se uvádí, že Matouš Děpolt z Lobkovic je královský rada, nejvyšší mistr převorství království českého a hejtman kraje Prácheňského. Listinu však směl vydat pouze z moci představeného řádu.

184 Příjemci privilegií budou v této skupině řazeni chronologicky bez jména vydavatele listiny. Statut jednotlivých míst neodpovídá dnešnímu stavu, nýbrž době, v níž došlo k vydání listiny.

185 Jáchymov, Horní Slavkov, Krásno, Horní Blatná, Loket, Šumperk, Rokycany, Kašperské Hory, Plzeň, Opava, Oloví, Ostrov a Výsluní.

186 Žlutice (Jindřich z Plavna), Horšovský Týn (Jan ml. Popel z Lobkovic), Bílina (Jan ml. Popel z Lobkovic), Havlíčkův Brod (František z Thurnu), Heřmanův Městec (Vilém z Oppersdorfu), Sobotka (Kryštof starší z Lobkovic), Chrástava (č. 115, Jiří Mehl ze Střelice), Adamov (Adam II. z Hradce), Poběžovice (Jan Jiří ze Švamberka), Mikulov (Kryštof Popel z Lobkovic), Bor (Jiří ze Švamberka).

187 Olomoucké biskupství Žďár nad Sázavou, Budišov nad Budišovkou a Příbor; klášter v Kladrubech vlastnil Kladruby.

listinách Fleck, Markt, Stetl či Stetlain).¹⁸⁸ Například Hora Svaté Kateřiny je uvedena jako „Ort“, tedy místo či osada; Rudolfov byl dokonce zván jako stříbrný důl u Českých Budějovic: „*Silber Pergkhwerch bey Behembischen Budweiß*“, než jej panovník pojmenoval Rudolfovem.

2a) Městečka zaujímají početně velmi obsáhlou skupinu čtyřiceti osmi příjemců, kterým bylo vydáno čtyřiapadesát listin. Chrastava obdržela čtyři privilegia, Chabařovice tři a Vyšší Brod dvě.

Četné listiny obsahují jméno lokality doplněné statutem městečka. Některé však nikoli, neboť vinou válečných či přírodních událostí o svá privilegia přišla, ale přesto nepoklesla na vsi a po panovníkovi si vyžádala pouze obnovení, respektive potvrzení svého statutu. Například v listině pro Nové Veselí se uvádí, že „*odstarodávna za městečko odbejvalo a odbejvá*“. Ve výčtu bude u těchto v závorce uvedeno P jako potvrzení.¹⁸⁹

2b) Listiny pro městečka povýšená ze vsí zaujímají druhou nejpočetnější skupinu; bylo jich vydáno celkem čtyřicet čtyři.¹⁹⁰ Není bez zajímavosti, že ze vsí na městečka povyšoval nejčastěji Ferdinand I. a listiny tohoto typu ostatních panovníků tvoří pouhý zlomek.¹⁹¹

Evidujeme dva případy, kdy došlo ke vzniku městečka nikoli vysazením ze vsi, ale spojením více vsí, a to městečka Miroslavi, které vzniklo spojením vsí Miroslav, Venzelsdorf a Pemdorf; a Horních Dunajovic, k nimž byly připojeny Domčice. Zajímavostí jsou pak privilegia pro Dobrovici a Chotusice; v případě Dobrovice došlo nejen k povýšení vsi na městečko, ale současně tvrze na zámek. Na ves Chotusice byla přenesena práva včetně podoby znaku z městečka Žeh-

188 Hora Svaté Kateřiny, Přísečnice, Kralovice, Dolní Kounice, Hustopeče, Libáň, Bystřice nad Pernštejnem, Rudolfov a Hostouň.

189 Vyšší Brod (č. 3), Radonice, Třebovice, Rosice, Jaroslavice, Štítary, Šafov, Strážov (P), Chabařovice (č. 37), Sedlec, Kralupy u Chomutova, Štětí, Chabařovice (č. 51), Bělčice (P), Horní Kounice, Bělčice (P), Doubravice nad Svitavou, Líšeň, Žihle (P), Sadská (P), Nové Veselí, Město Albrechtice, Dalešice, Chrastava (č. 83), Mařovice (č. 84), Chříbská, Chrastava (č. 89), Všeruby, Chabařovice (č. 93), Podhradí nad Dyjí (P), Stárkov, Ločovice (P), Chrastava (č. 101), Říčany, Liberec, Jedovnice, Vysoké Veselí, Jívová, Hrádek nad Nisou, Chrastava (č. 115), Svitávka (P), Zákupy, Vilémov, Rumburk, Jiřetín pod Jedlovou, Jirkov, Strachotice, Nehvizdy, Dolní Bousov, Radomyšl, Oleksovice, Hartmanice, Vojnův Městec, Vyšší Brod (č. 150) a Loučná pod Klínovcem.

190 Šlapanice, Miroslav, Vrchlabí, Dambořice, Litenčice, Kokory, Troskotovice, Chropyně, Rychnov nad Malší, Čkyně, Pačlavice, Vlasatice, Vlachovo Březí, Myslibořice, Olbramkostel, Budišov, Tvrdonice, Sedlice, Vlastějovice, Žehušice, Cehnice, Opatov, Prosiměřice, Lhenice, Město Touškov, Divišov, Přovany, Jiřkov, Věmyslice, Vlachovice, Dolní Dobrá Voda, Dobrovice, Mikulovice, Hroznová Lhota, Kladno, Smidary, Němčice nad Hanou, Horní Dunajovice, Biskupice, Stará Říše, Chudenice, Polešovice, Lovosice a Chotusice.

191 Ferdinand I. vydal 37 privilegií, Maxmilián II. jedno a Rudolf II. pět.

ušice, kterýmžto okamžikem byly Chotusice vysazeny za městečko a Žehušice poklesly na ves.¹⁹²

3) Nikoli zanedbatelnou skupinu tvoří sedmnáct privilegií pro vsi.¹⁹³

Statut Vranova nad Dyjí, Kdyně a Březí nemohl být excerpován přímo z pramenů, neboť se dodnes nedochovaly. Vlastivěda Moravská však uvádí, že Vranov byl městečkem od roku 1516.¹⁹⁴ V kompendiu pro západní Čechy se Kdyně jako městečko jmenuje k roku 1508.¹⁹⁵ Březí snad mohlo být v době udělení znaku vsí.¹⁹⁶

III. Podle petitorů

1) První soubor tvoří listiny, které byly vydány výhradně panovníkem na prosbu vrchnosti. Dvaosmdesát listin bylo vydáno na prosbu šlechticů.¹⁹⁷ O vydání osmi privilegií panovníka prosili představení klášterů¹⁹⁸ a v případě Olbramkosti, Lhenic a Hartmanic vystupovala v roli vrchnosti královská města – Znojmo, Tábor a Sušice. Pouze v jednom případě byl petitem olomoucký biskup, a to Stanislav Thurzo, který prosil o vydání listiny pro Šlapanice.

192 V listině se tato skutečnost neuvádí přímo, ale z příslušné pasáže můžeme pokles Žehušic na ves vyvodit: „/.../ to obdarování a vyzdvižení té vsi Žehušic za městečko z též vsi snímati a na tuto druhou ves Chotusice řečenou překládati, převozovati a jí tímto majestátem naším za městečko vysazovati a mocně vyzdvihovati ráčíme“.

193 Bělkovice, Stará Ves u Přerova, Chválkovice, Říkovice, Černovír, Slavonín, Troubky, Držovice, Čehovice, Dolní Dunajovice, Pivín, Želechovice, Závodí, Šumvald, Újezd u Uničova, Maršovice (č. 84) a Doloplazy.

194 PEŘINKA, F. V.: *Vlastivěda moravská II, Vranovský okres*, s. 44.

195 PELANT, J.: *Znaky*, s. 105.

196 SCHWETTER, A. – KERN, S.: *Der politische Bezirk Nikolsburg*, s. 133.

197 Hora Svaté Kateřiny, Třebovice, Miroslav, Vrchlabí, Dambořice, Rosice, Kokory, Jaroslavičce, Čkyně, Pačlavice, Vlasatice, Vlachovo Březí, Myslibořice, Budišov, Tvrdonice, Sedlice, Štítary, Vlastějovice, Žehušice, Žlutice, Cehnice, Opatov, Prosiměřice, Šafov, Lhenice, Strážov, Chabařovice (č. 37), Město Touškov, Divišov, Pňovany, Sedlec, Horšovský Týn, Jiříkov, Kralovice, Štětí, Bělčice (obě), Bílina, Horní Kounice, Vlachovice, Bělčice, Dolní Dobrá Voda, Doubravice nad Svitavou, Dobrovice, Líšeň, Žihle, Hroznová Lhota, Kladno, Smidary, Nové Veselí, Němčice nad Hanou, Dalešice, Horní Dunajovice, Maršovice, Biskupice, Chřibská, Chrástava (č. 89), Všeruby, Podhradí nad Dyjí, Ločovice, Libáň, Chrástava (1574), Říčany, Heřmanův Městec, Jedovnice, Vysoké Veselí, Sobotka, Hrádek nad Nisou, Chrástava (č. 115), Zákupy, Vilémov, Hostouň, Rumburk, Jiřetín pod Jedlovou, Stará Říše, Chudenice, Poběžovice, Dolní Bousov, Lovosice a Chotusice.

198 Rychnov nad Malší, Vémyslice, Míkulovice, Jívová, Svitávka, Strachotice, Polešovice a Oleksovice.

2) Druhou skupinu tvoří osmapadesát listin, k jejichž vydání došlo na základě prosby samotného adresáta, respektive zástupců obce města, městečka či vsi. Panovníci vydali třicet jedna privilegií,¹⁹⁹ šlechta čtrnáct²⁰⁰ a církevní osoby třináct.²⁰¹

3) V poslední skupině se nachází tři listiny, v nichž se petitor neuvádí. A to privilegium Ferdinanda I. pro Jáchymov a obě palatinátní privilegia Františka z Thurnu pro Havlíčkův Brod a Dolní Dunajovice. Pro všechny tři listiny existuje předpoklad, že byly vydány z vlastní iniciativy vydavatelů.

V našem souboru existuje sedm příjemců, u nichž nelze petitora bezpečně stanovit. Texty listin pro Radonice, Litenčice, Troskotovice a Chropyni se dochovaly pouze ve znění, z něž petitora nelze zjistit, nicméně jej lze vytušit. Listiny pro Vranov nad Dyjí, Kdyní a Březí se dochovaly v podobě deperdit, tedy o jejich existenci se zmiňují pouze sekundární prameny, zatímco jejich text se nedochoval v žádné formě.

IV. Podle obsahu

1) V užším smyslu slova chápeme pod pojmem znakového privilegia takové listiny, jimiž vydavatel znak či pečeť udělil nebo polepšil, tedy listiny, jejichž hlavní a často i jedinou složku tvoří právě znak.²⁰² V této skupině evidujeme

199 Přísečnice, Horní Slavkov, Krásno, Kralupy u Chomutova, Chabařovice (č. 51), Horní Kounice, Horní Blatná, Loket, Šumperk, Rokycany, Sadská, Hora Svatého Šebestiána (s přímlovou Ferdinanda II.), Město Albrechtice, Dolní Kounice, Chabařovice (č. 93), Hustopeče, Kašperské Hory, Liberec, Heřmanův Městec, Opava, Bystřice nad Pernštejnem, Rudolfov, Oloví, Adamov, Mikulov, Nehvizdy, Bor, Ostrov, Výsluní, Kladruhy a Loučná pod Klínovcem.

200 Vyšší Brod (obě), Chrastava (č. 83), Troubky, Držovice, Stárkov, Čehovice, Pivín, Želechovice, Šumvald, Jirkov, Újezd u Uničova, Maršovice (č. 132) a Doloplazy.

201 Bělkovice, Stará Ves u Přerova, Chválkovice, Říkovice, Černovír, Slavonín, Plzeň, Závodí, Radomyšl, Žďár nad Sázavou, Vojnův Městec, Budišov nad Budišovkou (s přímlovou olomouckého probošta) a Příbor.

202 V souvislosti se znakem se téměř vždy udělovalo i právo pečtit určitou barvou pečetního vosku. K dělení privilegií z obsahového hlediska viz také např. KREJČÍK, T.: *Erbovní listiny*, s. 7, poznámka č. 1.

šestačtyřicet listin, přičemž dvacet čtyři jich vydali panovníci²⁰³ a dvacet dva ostatní vydavatelé.²⁰⁴

2) V širším smyslu hovoříme o listinách, která dání znaku obsahovaly vedle dalších práv. S přihlédnutím k potenciálu jednotlivých listin a stavu dosavadního výzkumu považujeme za účelné tuto skupinu rozdělit do dvou podskupin:

2a) Do první bychom mohli zařadit lokality, které panovník²⁰⁵ povýšil ze vsí na městečka či městeček na města, povolil usazování řemeslníků a obchodníků, dal týdenní trh a výroční trhy, eventuálně jen jednu z těchto výsad.²⁰⁶ V tomto souboru se nacházejí pouze panovnická privilegia a obsahuje osmdesát tři listin.²⁰⁷

203 Ferdinand I. vydal listiny pro Radonice, Jáchymov (změna znaku), Horní Slavkov, Krásno, Kralupy u Chomutova, Chabařovice (č. 51), Doubravici nad Svitavou, Loket a Rokycany (polepšení); Maxmilián II. pro Chřibskou, Všeruby (DO), Chabařovice a Kašperské Hory (obnova); Rudolf II. pro Opavu (polepšení), Vysoké Veselí (obnovení a polepšení), Chrastavu (polepšení), Hrádek nad Nisou, Zákupy, Oloví, Adamov, Dolní Bousov a Ostrov; Matyáš II. pro Výsluní a Loučnou pod Klínovcem.

204 Palatinátní listiny Františka z Thurnu pro Havlíčkův Brod a Dolní Dunajovice a Jiřího z Karlovic pro Jirkov; šlechtické listiny Jana III. z Rožmberka pro Vyšší Brod, Vratislava II. z Pernštejna pro Troubky, Držovice a Čehovice, listiny Jana Žalčovského z Žalkovic pro Pivín, Maršovice (č. 132) a Doloplazy, Jana Šembery Černožského z Boskovic pro Šumvald a zápis v gruntovní knize o udělení pečeti Stárkovu. Listiny církevních představitelů – papeže Řehoře XIII. pro Plzeň; olomouckých biskupů Stanislava I. Thurza pro Bělkovice a Starou Ves u Přerova, Jana XVI. Dubravia pro Chvátkovice, Marka Khuena pro Říkovice a Slavonín, Stanislava II. Pavlovského pro Závodí a Františka z Ditrichštejna pro Budišov nad Budišovkou; opata hradiského kláštera Kašpara z Litovle pro Černovír; a zápis v gruntovní knize o udělení znaku velmistrem řádu johanitů Matoušem Děpoltem z Lobkovic.

205 Ačkoli existuje možnost více vydavatelů, povýšit ves na městečko či městečko na město, mohl jedině panovník. Určitou podkategorii by zde mohla tvořit privilegia vydaná pro města a městečka, která již nebyla dále vysazena na města. Některá práva tedy již měla z minulosti, ale vedle znaku jim panovník udělil například další jarmark, nebo povolil usazování řemeslníků.

206 Například Opatovu a Přovanům nebyly vysazeny týdenní a výroční trhy.

207 V soupisu lokalit bude u těch případů, kdy nedošlo k povýšení, v závorce přidáno N. Ferdinand I. vydal listiny pro Horu Svaté Kateřiny, Šlapanice, Třebovice (N), Miroslav, Vrchlabí, Dambořice, Rosice (N), Litenčice, Chropyni, Kokory, Troskotovice, Jaroslavič (N), Rychnov nad Malší, Čkyni, Pačlavice, Vlachovo Březí, Vlasatice, Olšbramkostel, Budišov, Tvrdonice, Sedlci, Myslibořice, Štítary (N), Vlastějovice, Žehušice, Žlutice (N), Cehnice, Opatov, Prosiměřice, Šafov (N), Lhenice, Strážov, Chabařovice (N, č. 37), Město Touškov, Divišov, Přovan, Sedlec (N), Přísečnici, Jiříkov, Štětí (N), Vémyslice, Vlachovice, Dolní Dobrou Vodu, Dobrovice, Líšeň (N), Mikulovice, Žihli, Hroznovou Lhotu, Kladno, Smidary, Sadskou, Město Albrechtice a Němčice nad Hanou; Maxmilián II. pro Horní Dunajovice, Maršovice (N, č. 84), Biskupice, Chrastavu (N, č. 89), Kdyni (N), Všeruby (N), Dolní Kounice, Podhradí nad Dyjí, Hustopeče, Lochovice (N), Libáň, Chrastavu (N, 1574) a Říčany (N); Rudolf II. pro Liberec (N), Heřmanův Městec (N), Jedovnice (N), Jívovou (N), Svitávku (N), Vilémov (N), Hostouň, Rumburk (N), Jiřetín pod Jedlovou (N), Starou Říši, Chudenice, Mikulov (N), Nehvizdy, Lovosice, Chotusice, Bor (N) a Oleksovice.

2b) V privilegiích druhé podskupiny se kromě znaku (či výše zmíněných práv) udělují další nikoli tak často se vyskytující výsady, jako například clo, právo odúmrti, právo nakupovat statky do určité výše kop grošů českých a další. Vydateli šestadvaceti listin této skupiny byli panovníci, český místokancléř pro německé záležitosti Jiří Mehl ze Střelice, kníže Karel II. z Minsterberka, olomoucký biskup František z Ditrichštejna a Petr Vok z Rožmberka.²⁰⁸

V. Podle jazyka

Pro snazší orientaci zejména v rozboru formuláře panovnických privilegií vystala potřeba uvést i rozdělení listin podle jazyka, v němž byly vydány. Existují případy, kdy se v listinách nachází slova napsaná latinsky či celé listiny, jež měly být potvrzeny současně s udělením znaku, jsou opsány v latině. Tyto vsuvky však zohledňovány nebyly, neboť jsme se zaměřovali především na text listiny jako celku, respektive text hlavní.

1) V předbělohorském období docházelo nejčastěji k vydávání česky psaných znakových privilegií. Z celkového počtu 156 listin hovoříme o 122 případech, z nichž devadesát devět listin vydal panovník,²⁰⁹ jedenáct šlechtici,²¹⁰ devět olomoučtí biskupové²¹¹ a po jednom palatin František z Thurnu pro Havlíčkův Brod, opat kláštera Hradisko u Olomouce Kašpar z Litovle pro Černovír a velmistr řádu Johaniťů Matouš Děpolt z Lobkovic pro Radomyšl.

2) V německém jazyce bylo vydáno celkem jednatřicet listin, přičemž panovnických známe dvacet pět.²¹² Výčet listin obsahuje zejména lokality komorní

208 V soupisu lokalit bude u těch případů, kdy nedošlo k povýšení, v závorce přidáno N. Ferdinand I. vydal listiny pro Horšovský Týn (N), Kralovice, Bělčice, Bílinu (N), Horní Kounice (N), Horní Blatnou (N), Bělčice, Šumperk (N), Horu Svatého Šebestiána, Nové Veselí (N) a Dalešice (N); Jiří Mehl ze Střelice pro Chrástavu (N, č. 83); Rudolf II. pro Bystřici nad Pernštejnem, Sobotku, Rudolfovo, Strachotice (N), Polešovice, Poběžovice (N) a Hartmanice (N); Karel II. z Minsterberka pro Želechovice (N) a Újezd u Uničova (N); František z Ditrichštejna pro Žďár nad Sázavou (N), Vojnův Městec (N) a Příbor (N); Matyáš II. pro Kladruby (N); Petr Vok z Rožmberka pro Vyšší Brod (N, č. 150).

209 V této skupině se nachází listiny v dalších skupinách neuvedené.

210 Vranov nad Dyjí, Troubky, Držovice, Čehovice, Stárkov, Pivín, Maršovice, Doloplazy, Želechovice, Újezd u Uničova a Šumvald.

211 Všechny ze skupiny I./2b kromě Budišova nad Budišovkou.

212 Hora Svaté Kateřiny, Jáchymov, Přísečnice, Horní Slavkov, Krásno, Kralupy u Chomutova, Horní Blatná, Loket, Hora Svatého Šebestiána, Město Albrechtice, Chabařovice (č. 93), Chrástava (všechny tři), Liberec, Hrádek nad Nisou, Rudolfovo, Rumburk, Jiřetín pod Jedlovou, Oloví, Adamov, Mikulov, Ostrov, Výsluní a Loučná pod Klínovcem.

a horní, jejichž záležitosti vyřizovala německá expedice kanceláře. Rovněž se zde vyskytují i lokality, které vlastnil doktor Jiří Mehl ze Střelic, místokancléř pro německé záležitosti.²¹³ Poté listiny Jana a Petra Voka z Rožmberka pro Vyšší Brod, dvě palatinátní listiny Jiřího z Karlovic pro Jirkov a Františka z Thurnu pro Dolní Dunajovice. Posledním případem je privilegium Františka z Ditrichštejna pro Budišov nad Budišovkou.

3) Pouze jedna listina z celého souboru byla napsána latinsky, a to breve papeže Řehoře XIII. pro Plzeň.

Na konci figurují tři listiny, které známe pouze jako *deperdita*, a tedy jazyk vydání u nich nelze bezpečně prokázat. V případě listiny Maxmiliána II. pro Kdyni lze uvažovat o českém jazyce, neboť měla být vydána ve stejnou dobu jako listina pro Všeruby, přičemž i petitor by se měl v obou případech shodovat. V Moravském zemském archivu (dále MZA) se nachází soupis listin pro Vranov nad Dyjí, jenž jako jazyk listiny Petra Čertorejského uvádí češtinu. Na rozdíl od těchto listin, kdy lze jazyk poměrně snadno odhadnout, figuruje na posledním místě listina Františka z Thurnu pro Březí, u níž neevvidujeme žádné vodítko.

VI. Podle výskytu malby znaku a jejího ohlášení

1) Malba ohlášená a vyskytující se. První skupina tvoří převážnou většinu listin, a proto na tomto místě ustoupíme od jmenování příjemců. Jejich počet dostatečně vylučuje z ostatních dvou skupin. Zmíníme výslovně listiny papeže Řehoře XIII. pro Plzeň a Jana Šembery Černoohorského z Boskovic pro Šumvald, v nichž autoři textů rezignovali na slovní popis znaku, a právě pouze odkázali na jeho malbu. Sporadickou by se mohla jevit listina pro Loučnou pod Klínovcem, v níž se malba ohlašuje, ale místo pro miniaturu zůstalo prázdné. Tento důsledek pozdějšího malování znaku do již napsané listiny však nelze zohlednit. Místo pro miniaturu je zde jasně vymezeno, měla být v listině obsažena, ale z blíže neznámých příčin k samotnému provedení malby nedošlo. Odlišuje se tak od listin, u nichž se zahrnutí malby znaku neplánovalo, a proto v nich nebylo místo v podobě obdélníku vyčleněno.

2) Malba neohlášená, ale vyskytující se. Z listin vydaných panovníkem lze do této skupiny s jistotou zařadit pouze listinu pro Starou Říši. Dochoval se totiž opis jejího plného znění, který obsahuje i kresbu znaku. Vydavatelé ostatních listin byli šlechtici. Jan Žalkovský z Žalkovic vydal tři privilegia velmi podobné

²¹³ Viz např. CULKOVÁ, D.: *Salbuchy*, s. 26–27.

ho znění, přičemž listiny pro Pivín a Maršovice se dochovaly ve formě opisu a pro Doloplazy v originále. V žádné z nich se malba znaku neohlašuje, avšak v listině pro Doloplazy je znak namalován. Existuje tedy vysoká pravděpodobnost, že malbu znaku obsahovaly i obě předchozí listiny.

3) Malba neohlášená a nevyskytující se. V této skupině musíme zohlednit několik faktorů. Předně je třeba odlišit listiny, jimiž se uděloval skutečný znak a listiny, díky nimž příjemce získal „pouze“ pečeť. Druhé neméně důležité hledisko spočívá ve formě dochování, neboť s úplnou jistotou můžeme existenci miniatury eliminovat pouze u originálů či ověřených opisů.

Ve skupině adresátů, kterým byl udělen skutečný znak, najdeme na prvním místě Rosice. V listině se uvádí, že stará privilegia shořela, a proto Dobeš z Boskovic prosil panovníka o vydání nové listiny. Znak zůstal stejný jako původní, který do té doby rosičtí užívali, a proto nebylo třeba malbu vyhotovovat. Druhá listina náleží Jaroslavcům, jimž panovník polepšil starý znak přidáním štítku pánů z Kunštátu. Takto drobnou změnu, nadto provedenou přidáním štítku, jehož všeobecnou známost můžeme v regionu předpokládat, patrně nebylo třeba zachycovat na miniatuře. Dále se zde vyskytuje první listina pro Chrastavu, již Jiří Mehl ze Střelic v roce 1568 polepšil původní znak přidáním dvou lilií ze svého erbu. Polepšení většího rozsahu, respektive téměř úplnou změnu znaku zaznamenáváme ve třetí listině pro Chrastavu z roku 1574. Žádná ze zmíněných listin se však nedochovala v originále či opisu, který by umožnil neexistenci miniatury bezpečně potvrdit.

Z případů, kdy došlo k udělení pečeti, evidujeme na prvním místě v originále dochovanou listinu Jana III. z Rožmberka pro Vyšší Brod z roku 1528. Malba se v textu neohlašuje a skutečně se ani nevyskytuje, nicméně z tohoto pečetního obrazu se postupem času stal skutečný znak, což potvrzuje listina Petra Voka z Rožmberka z roku 1608, ani v ní se malba znaku neohlašuje. Text druhé listiny se však dochoval pouze ve formě opisu. Rovněž z opisu, který nadto známe pouze z tisku (noviny Našinec), můžeme o udělení pečeti uvažovat pro ves Černovír, kde se sice hlásí štít, ale neuvádí tinktury ani malba znaku. Karel II. z Minsterberka vydal listiny pro vsi Želechovice a Újezd u Uničova. V žádné z nich se o malbě pečeti nehovoří a její nepřítomnost dokazuje listina pro Želechovice dochovaná ve formě originálu.

4) Poslední skupinu tvoří lokality, které nelze zařadit do žádné z výše uvedených tří skupin. Nejprve zmiňme velmi zkrácené opisy některých privilegií v originálních registrech – pro Radonice, Litenčice, Chropyni, Troskotovice a Prosiměřice. V kapitole o rozboru formuláře bude nastíněn pokus o rekonstrukci původního znění těchto listin učiněný na základě komparace s ostatními

privilegii.²¹⁴ Nepoměrně větší nejistota panuje u deperdit, tedy listin pro Vranov nad Dyjí, Kdyni a Březí, o jejichž existenci víme pouze ze sekundárních pramenů, a výskyt malby můžeme pouze odhadovat. Obdobně u Stárkova a Radomyšle se o jejich pečetích dozvídáme ze zápisů v městských knihách, a proto nejen že nepanuje jistota o výskytu malby, ale i samotném „zlistinění“ právního aktu.

---

²¹⁴ Na tomto místě můžeme předběžně poukázat na blízkost formuláře listiny pro Radonice s listinou pro Třebovice, pro Litenčice s listinou pro Dambořice, pro Chropyni a Troskotovice s listinou pro Kokory a konečně listinu pro Prosiměřice s privilegiem pro Cehnice a Opatov. Pokud byly naše vývody správné, a znění těchto listin se více či méně shodovala, můžeme zmíněné lokality umístit do první skupiny.

5 ŽIVOT LISTINY

Jako život lidský počíná se již před narozením, můžeme rovněž o existenci listiny uvažovat ještě před jejím vyhotovením. Na dalších řádcích se proto zamyslíme nad procesem, který v předbělohorském období mohl vést k vydání znakového privilegia a jeho dalších osudech.

Roli prvotního impulsu jistě sehrála myšlenka, jejímž následkem se mohla stát širší porada o potřebě pečeti a znaku, eventuálně dalších práv a svobod, které by se znakem mohly být uděleny. V případě královských lokalit tato myšlenka pravděpodobně vznikla a byla projednána na zasedání městské rady. Pro poddanská města předpokládáme iniciativu dvojí, jednak ze strany vrchnosti, jež chtěla nejen zvelebit určitou lokalitu, ale posílit hospodářskou situaci na svém dominiu a vůči okolí. Jednak ze strany představitelů vrchnostenských měst, městec a vsí, kteří usilovali o rozmnožení svých privilegií, zvýšení prestiže a ekonomického potenciálu.

Nastal-li všeobecný konsensus, dostává myšlenka a její projednání k vlastní formulaci prosby, jež mohla mít, dle slovních obrátů vyskytujících se v listinách, trojí podobu. Poprvé před vydavatele předstoupil přímo petitor či více petitorů, kteří svou prosbu přednesli, eventuálně ji mohli přečíst. Ve druhém případě se v naracích objevuje neurčité vyjádření prosby, z něž není možné odvozovat žádné další hypotézy. Třetí vypovídá o vyslání posíl s ústní či písemnou žádostí, tedy prosbou zprostředkovanou. Na dalších řádcích budou uvedené možnosti představeny podrobněji – ve světle dochovaných pramenů.

1) Přímé petitorovo předstoupení před panovníka s prosbou o vydání listiny nacházíme nejčastěji ve složitěji formulovaných větách, vyžadujících obsáhlejší formu, což poprvé sledujeme v listině pro Rosice, v níž se uvádí, že staré znakové privilegium shořelo: „/.../ oznamujem tímto listem všem, že jest před osobu naší

královskou předstúpil urozený Dobeš z Boskovic na Rosicích, věrný náš milý, a oznámil nám, kterak by obyvatelé jeho městečka Rosic před časy jminulými od předkův našich králův českých a markrabí moravských sobě znamení neboližto pečel daní jměli a užívání toho jměli, ale že by jim ten list skrze voheň zhynúti měl, proše nás týž Dobeš poddaně, abychom /.../“.

Před krále petitor mohl předstoupit i v jiných případech. Například v listině pro Kralovice se uvádí, že Florián Griespek z Griespachu panovníka seznámil s neoblomnou věrností svých poddaných během událostí na přelomu let 1546–1547: „/.../ oznamujem tímto listem všem, že jest před osobu naší královskou předstoupil statečný Florian Griespek z Griespachu na Kaceřově, rada náš věrný milý, a oznámil jest nám, kterak jsou se purkmistr, konšel i všecka obec městečka Kralovic, poddaní jeho, v těchto pomínutých rozmiškách, které jsou se v Království našem českém zběhly, k němu věrně stále a poddaně zachovali /.../“.

Petitorovo předstoupení před krále se dělo i v případech, kdy mělo dojít ke confirmaci starých privilegií, o jejichž existenci a fyzickém stavu se panovník měl možnost osobně přesvědčit, neboť mu byla předložena a ukázána. Poprvé takovou informaci zaznamenáváme v listině Ferdinanda I. pro Štítary: „oznamujem tímto listem všem, že jest před nás urozený Zdeněk Mezeřícký z Lomnice na Vranově, věrný náš milý, předstoupil a ukázal jest nám dva listy a majestáty, jeden od Karla markrabí moravského, kterýmž ves Štítary za městečko vysazuje, a druhý list od krále Vladislava slavné paměti, kterýmž téhož listu markrabě Karla potvrzuje, i prošení sme od vejšpsaného Zdeňka Mezeříckého, abychom jemu těch dvou vejš jmenovaných listův potvrditi a k tomu dotčené městečko Štítary (poněvadž žádné pečeti sobě předešlé dané nemá) pečeti obdařiti i také témuž městečku jarmark roční znovu vysaditi ráčili“.

O vydání listiny panovníka prosili také sami příjemci listin. Z celkových jednácti případů patřilo devatenáct lokalit králi, dvanáct držela šlechta. Z oněch dvanácti se v pěti listinách o vrchnosti hovoří, v sedmi nikoli. Maxmilián II. například v listině pro Dolní Kounice uvedl, „že jsou před osobu naší císařskou opatrní purkmistr a konšelé městečka Kounic, věrní naši milí, v Markrabství našem moravském ležící, poddaní slovnutného Jiřího z Zástřizl na Kounicích též, věrného našeho milého, předstoupili a za to nás ve vsi poníženosti snažně prosili /.../“.²¹⁵

Předstoupení před vydavatele zaznamenáváme i ve všech biskupských listinách, až po episkopát Františka z Ditrichštejna v neměnné podobě, kterou obsahuje například listina pro Chválkovice: „/.../ že jsou předstoupili před nás fojt, konšelé i všecka obec ze vsi naší Chválkovic, lidé poddaní naši věrní milí předkládající nám některé pilné a potřebné věci své, které jse v obci nedostatky dějí /.../“.

215 Obdobně se vrchnost uvádí v listinách pro Horu Svatého Šebestiána, Heřmanův Městec, Bystřici nad Pernštejnem a Bor. Vrchnost není jmenována v listinách pro Horní Kounice, Město Albrechtice, Hustopeče, Liberec, Adamov, Mikulov a Kladruby. Více informací k vrchnosti viz kapitola o petitorech, s. 77–78.